

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ**
UNIVERSITY OF PATRAS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (Πρώην ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το δικαίωμα στην προσωπικότητα και η προστασία του

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΝΑΣΗ

ΕΠΟΠΤΕΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΙΩΑΝΝΑ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ, 2020

Επισήμανση

Οι διαπιστώσεις, τα αποτελέσματα, τα συμπεράσματα και οι πιθανές προτάσεις της παρούσας Πτυχιακής Εργασίας, εκτός των αναφορών που σημαίνονται ως λήμματα, αποτελούν προσωπικές θεωρητικές ή εμπειρικές διαπιστώσεις της φοιτήτριας ή που την επιμελήθηκε και δεν απηχούν κατ' ανάγκη τη γνώμη του εισηγητή εκπαιδευτικού, ή του Εκπαιδευτικού Προσωπικού του Τμήματος Διοίκησης Τουρισμού (Πρώην Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής) του Πανεπιστημίου Πατρών.

Πρόλογος

Η παρούσα Πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε το ακαδημαϊκό έτος 2020 -2021 υπό την επίβλεψη της κα Ιωάννας Χατζοπούλου, επίκουρης καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Πατρών. Στόχος της εργασίας στέκεται η βιβλιογραφική διερεύνηση του νομοθετικού πλαισίου στο οποίο υπάγεται η προστασία της προσωπικότητας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνηση της Πτυχιακής μου εργασίας, όπως επίσης και την οικογένεια και τους φίλους μου, οι οποίοι στάθηκαν δίπλα μου σε όλη αυτή τη διαδικασία.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εμβαθύνει στο νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο υπάγεται η προστασία της προσωπικότητας. Προκειμένου να γίνουν ευκρινέστεροι οι όροι που διαπραγματεύεται το εγχείρημα, κρίθηκε απαραίτητο να υπάρξουν ορισμένα θεωρητικά και εισαγωγικά κεφάλαια που αφορούν ορισμούς της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων. Μερικά από αυτά περιλαμβάνουν την ιστορική αναδρομή των δικαιωμάτων, τη διάκριση τους και σχέση που τα διαπερνά. Στην συνέχεια παρατίθεται το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδος και διεθνείς συνθήκες οι οποίες υπαγορεύουν την προστασία της προσωπικότητας και αξιοπρέπειας των ανθρώπων. Τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό είναι το τελευταίο κεφάλαιο το οποίο αφιερώνεται σε περιπτώσεις καταπατήσεις της προστασίας της και παρουσιάζονται οι συνέπειες που απορρέουν από την τελευταία.

Λέξεις – Κλειδιά: Δικαίωμα στην προσωπικότητα, Αξιοπρέπεια, Παραβίαση δικαιωμάτων, Διεθνείς Συμβάσεις

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	6
Εισαγωγή	7
Α' ΜΕΡΟΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Ορισμοί	8
1.1 Τι είναι η προσωπικότητα;	8
1.2 Τι είναι το δικαίωμα;	10
1.3 Ποιοι είναι οι φορείς των δικαιωμάτων;	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : Γιατί χρειάζεται προστασία το δικαίωμα και κατ' επέκτασιν αυτό της προσωπικότητας;	13
2.1 Ιστορική αναδρομή των δικαιωμάτων.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : Κατηγορίες των δικαιωμάτων.....	17
3.1 Οι τρεις γενιές των δικαιωμάτων.....	17
3.2 Ο σύγχρονος διαχωρισμός.....	18
3.3 Η κατάσταση των δικαιωμάτων.....	19
3.4 Η αλληλοεπικάλυψη των δικαιωμάτων, η αλληλεξάρτηση και η σύγκρουση τους.....	20
3.5 Η τριτενέργεια των δικαιωμάτων.....	20
3.6 Ο περιορισμός και ο αυτοπεριορισμός των δικαιωμάτων.....	21
ΜΕΡΟΣ Β'	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : Το δικαίωμα στην προσωπικότητα και η προστασία του.....	21
4.1 Η προστασία της προσωπικότητας στο Ελληνικό Σύνταγμα.....	22
4.2 Η προστασία της προσωπικότητας στον Αστικό Κώδικα.....	23
4.3 Η προστασία της προσωπικότητας σε επίπεδο Διεθνές και Ε.Ε.....	24
ΜΕΡΟΣ Γ'	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : Η προστασία του δικαιώματος της προσωπικότητας σε περιπτώσεις προσβολής με αναφορά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.....	26
5.1 Μορφές προσβολής και παραβίασης της προσωπικότητας.....	27
Συμπεράσματα.....	28
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	29

Συντομογραφίες

Α.Κ. = Αστικός Κώδικας

Ε.Ε = Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Κ.Χ = Ευρωπαϊκός Χάρτης Δικαιωμάτων

Ε.Σ.Δ.Α = Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Ο.Δ.Δ.Α. = Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ο.Η.Ε. = Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Φ.Ε.Κ. = Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεων

Εισαγωγή

Το δικαίωμα για προστασία της προσωπικότητας θεωρείται από το πιο θεμελιώδη εκ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και υπάρχουν πολλοί νομοθετικοί μηχανισμοί οι οποίοι λειτουργούν με σκοπό τη διαφύλαξη της (Πανταζής, 2015). Ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει τους τρόπους με τους οποίους η προσωπικότητα και η αξιοπρέπεια του ανθρώπου διαφυλάσσεται τόσο σε κρατικό όσο και διεθνές επίπεδο όσο και να παρουσιάσει περιπτώσεις όπου το νομοθετικό αυτό πλαίσιο αποτυγχάνει με καταστροφικές για το άτομο συνέπειες.

Για να είναι σε θέση ο αναγνώστης να ακολουθήσει την συλλογιστική πορεία της εργασίας, το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας προσπαθεί να θέσει ένα θεωρητικό υπόβαθρο, διαμέσου ορισμών και διακρίσεων ούτως ώστε να γίνεται καταφανής η σοβαρότητα των παραβιάσεων κατά τα τελευταία κεφάλαια. Επιπλέον, θα είναι και πιο σαφής ο στόχος της νομοθεσίας και των Διεθνών Διακηρύξεων και Συμφωνιών. Στην συνέχεια, υπάρχει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στο μακρύ δρόμο της διαμόρφωσης των δικαιωμάτων, με την οποία εκείνα είναι γνωστά και αντιληπτά στο σήμερα (Κεφάλαιο 2). Το κεφάλαιο 3 παρουσιάζει διακρίσεις και κατηγορίες δικαιωμάτων, ένας διαχωρισμός που γίνεται περισσότερο για την αποσαφήνιση των όρων που συναντώνται στην βιβλιογραφία καθώς στην πραγματικότητα ένα δικαίωμα μπορεί να ανήκει σε πολλές κατηγορίες ταυτόχρονα.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας γίνονται αναφορές σε συγκεκριμένα άρθρα, τόσο του Ελληνικού Συντάγματος όσο και του Αστικού Κώδικα, τα οποία θεσπίζουν και υποχρεώνουν Πολίτες και Κράτος να σέβονται και να προστατεύουν την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά (Κεφάλαιο 4), το οποίο ολοκληρώνεται με τις Διεθνείς προσπάθειες προστασίας της προσωπικότητας, οι οποίες έχουν την αφετηρία τους μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και διαθέτουν έντονη παρουσία στις Διεθνές σχέσεις έως κι σήμερα. Τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, το τρίτο μέρος της εργασίας αφιερώνεται σε περιπτώσεις καταφανούς παραβίασης της ανθρώπινης προσωπικότητας και αξιοπρέπειας, όπως αυτά γίνονται αντιληπτά από την τρέχουσα επικαιρότητα.

Μέρος Πρώτο

1. Ορισμοί των βασικών εννοιών

Είναι ζωτικής σημασίας για οποιαδήποτε μελέτη να οριοθετεί τις βασικές έννοιες που την απαρτίζουν. Η συγκεκριμένη πρακτική εξυπηρετεί ορισμένους στόχους μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η οριοθέτηση, η αποσαφήνιση και η διάκριση από συναφείς όρους (Olley, 2013). Καλύτερη αποσαφήνιση σημαίνει καλύτερη κατανόηση (Olley, 2013) τόσο για τον αναγνώστη όσο και για το συγγραφέα μιας πτυχιακής εργασίας. Αυτό θα αποτελέσει και το κύριο μέλημα του πρώτου μέρους της διπλωματικής αυτής εργασίας. Το ζήτημα περί δικαιώματος που έχει ο καθείς, τόσο στην προσωπικότητα όσο και στη προστασία της, αποτελείται από πολλές οπτικές. Αρχικά, θα μας απασχολήσει η βασική έννοια της προσωπικότητας. Στην συνέχεια θα οροθετηθεί η έννοια του δικαιώματος και θα ολοκληρωθεί με αναφορά στους φορείς των δικαιωμάτων.

1.1 Ο ορισμός της προσωπικότητας

Σε νομικό πλαίσιο είναι δύσκολο να βρεθεί ένας ορισμός για το τι είναι η προσωπικότητα, παρόλο γίνεται έντονη προσπάθεια για την προστασία της. Για να την ορίσουμε πρέπει να στραφούμε σε πιο φιλοσοφικά και ψυχολογικά μονοπάτια. Σε επίπεδο φιλοσοφίας, η προσωπικότητα είναι στενά συνυφασμένη με την έννοια της ανθρώπινης ύπαρξης (Ishay, 2008). Η πρώτη αναφορά στα φυσικά δικαιώματα, συναντάται στον Άγγλο φιλόσοφο και ιατρό Jock Locke (Φισέκου, 2018), όπου που σύνδεσε την ανθρώπινη ύπαρξη με αναφαίρετα δικαιώματα. Σύμφωνα με τη Φισέκου (2018), ακόμη και σήμερα η νομοθεσία αντλεί την ορολογία της από τις επιστήμες της ψυχολογίας και της φιλοσοφίας, καθώς ως προσωπικότητα εννοείται όλο το φάσμα των ιδιοτήτων, των ικανοτήτων και των καταστάσεων του ελλόγου ανθρώπου εν γένει αλλά και ειδικά ανά περίπτωση. Συνεπακόλουθα, η χρήση του όρου προσωπικότητα στο Σύνταγμα δεν αναφέρεται σε ένα μέρος της ανθρώπινης ιδιότητας, αυτής της νομικής του ιδιότητας, αλλά σε όλο το φάσμα των προαναφερθέντων ικανοτήτων του.

Ο χώρος της ψυχολογίας, που είναι ο κύριος μελετητής της προσωπικότητας, μπορεί να διατυπώσει και να ασχοληθεί με ερώτημα που αφορούν το άτομο και την ύπαρξη του (Cervone & Pervin, 2008), παρόλο που τείνει να διακρίνεται σε πολλούς κλάδους, που όμως με το πέρασμα των δεκαετιών φαίνεται ότι χρησιμοποιεί με μικρές λεπτές διαφορές τον ίδιο ορισμό για την προσωπικότητα. Όπως αυτός καταγράφεται στους Cervone και Pervin (2008), *‘Ο όρος προσωπικότητα αναφέρεται στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά που συμβάλλουν στα σταθερά και ξεχωριστά μοτίβα συναισθημάτων, σκέψεις και συμπεριφοράς ενός ανθρώπου.’*

Στην προσπάθεια τους να αποκωδικοποιήσουν τον συμπυκνωμένο αυτό ορισμό, και στηριζόμενοι σε ερευνητικά δεδομένα άλλων ερευνητών, θεώρησαν ότι η έννοια της σταθερότητας αναφέρεται στη μη μεταβλητότητα των ιδιοτήτων του ατόμου σε βάθος χρόνου. Αυτές οι ιδιότητες, ή αλλιώς χαρακτηριστικά, τείνουν να μην ταυτίζονται με αυτές των υπόλοιπων ανθρώπων. Παρατηρείται μια σχετική εξατομίκευση των ιδιοτήτων ανά άτομο (Mellon, 2010). Επιπροσθέτως, ο ορισμός αναφέρεται σε όλες τις εκφάνσεις του

ατόμου, από τις πλέον προσωπικές ιδέες και αισθήματα του έως και πιο παρατηρήσιμες και κοινωνικές τάσεις του. Τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό στοιχείο του ορισμού αποτελεί το ρήμα 'συμβάλλουν'. Οι ψυχολογικοί παράγοντες επιδρούν επί των ανθρωπίνων ιδιοτήτων όμως είναι σημαντικό να τονισθεί πως η επιρροή αυτή είναι ένας δρόμος διπλής κατεύθυνσης. Οι ψυχολογικοί παράγοντες διαμορφώνουν ορισμένες από τις ανθρώπινες ιδιότητες και κάποιες από τις ανθρώπινες ιδιότητες επηρεάζουν κάποιους άλλους ψυχολογικούς παράγοντες (Cervone & Pervin, 2008). Είναι πολύ ενδιαφέρον το να δει κανείς αναλυτικά ποιες είναι αυτές οι ιδιότητες και οι παράγοντες και πώς αυτοί συμπλέουν και συμπλέκονται μεταξύ τους, εντούτοις ίσως αυτό να είναι ένα ζήτημα που να πρέπει να αναλυθεί σε επίπεδο διπλωματικής εργασίας και όχι κεφαλαίου.

Ο χώρος της ψυχολογίας δεν ταυτίζεται μεθοδολογικά, όσον αφορά στην έρευνας της προσωπικότητας, με αυτόν της φιλοσοφίας. Η συστηματική προσπάθεια να καταγραφεί η προσωπικότητα και οι εκφάνσεις της ξεκίνησε αδρά από τον 19^ο αιώνα. Πριν από αυτό το κομβικό σημείο, αν και έγιναν κάποιες ενέργειες, η ψυχολογία ήταν τόσο στενά συνυφασμένη με την φιλοσοφία (Mellon, 2010) έτσι ώστε να μην υπάρχει ο χώρος για ποσοτική έρευνα σε επίπεδο ανθρώπινης εμπειρίας.

Σε επίπεδο Φιλοσοφίας, τα ζητήματα υπό ερώτηση ήταν λιγότερο συστηματικά ερευνώμενα, υπό την έννοια την αξιοπιστίας και εγκυρότητας που διέπει την σημερινή επιστήμη. Υπήρχαν αρκετές διαφορές ανά τη προσέγγιση του ίδιου θέματος ήδη από τον καιρό των Σωκρατικών Φιλοσόφων (Αυγέλης, 2016) Αυτό που κυρίως παρατηρείται είναι μια διερεύνηση αναφορικά με την θέση και σχέση της ψυχής και του σώματος (Βοσνιάδου, 2007). Από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη έως τον Descartes (Αυγέλης, 2016) η Φιλοσοφία ταλαντεύεται μεταξύ μονιστικής και διϊστικής προσέγγισης, με τους μεν να ενστερνίζονται ότι η ψύχη και το σώμα δεν είναι δύο διακριτές οντότητες και τους δε να θεωρούν ότι είναι ξεχωριστές οντότητες με την ψυχή να άρχει συνήθως του σώματος (Αυγέλης, 2016). Υπό το φως της Αναγέννησης αρχίζουν να υιοθετούνται όλο και περισσότερο οι υλιστικές- μονιστικές προσεγγίσεις καθώς αυξάνεται και η γνώση στον χώρο της Νευροφυσιολογίας (Βοσνιάδου, 2007). Η τομή γίνεται με την δημοσίευση του έργου το Καρόλου Δαρβίνου (1859), όπου έρχεται στο φως η ιδέα της εξελικτικής καταγωγής των ειδών (Mellon, 2010). Στην συνέχεια, η ψυχολογία διαμορφώνεται ως χώρος που ερευνά το από και το μετρήσιμο είτε αυτό αφορά το κύριο όργανο του ενδιαφέροντος της, τον εγκέφαλο, είτε τις εσωτερικές διεργασίες του εγκεφάλου που απορρέουν από την συμπεριφορική αποτίμηση τους. Από τότε και στο εξής, διαμορφώθηκαν πολλοί τομείς – οπτικές έρευνας της ανθρώπινης προσωπικότητας. Ενδεικτικά, αναφέρονται ο λειτουργισμός του William James, ο δομισμός του Wundt, ο συμπεριφορισμός των Pavlov, Skinner, Watson και Thorndike, η ψυχολογία της Gestalt, η ψυχανάλυση του Freud, η γνωστική και η αναπτυξιακή, όπως η τελευταία επηρεάστηκε από τον Δαρβίνο, και η κοινωνική (Βοσνιάδου, 2007; Mellon, 2010 & Cervone & Pervin, 2008).

Συνοπτικά, η έννοια της προσωπικότητας δεν μελετάται εκ των έσω από το νομικό πλαίσιο, όπως γίνεται σε άλλες επιστήμες αλλά μονάχα προστατεύεται μέσω θεσμοθέτησης με τη ενέργεια διαφόρων ασφαλιστικών δικλείδων (Φισέκου, 2018). Η ουσία της προσωπικότητας η οποία προστατεύεται από τους νόμους ορίζεται κυρίως μέσα από τις κοινωνικές επιστήμες, και δη από το χώρο της ψυχολογίας. Επιπλέον, υπάρχει μια γενική συμφωνία επί ενός γενικού ορισμού, ο οποίος τείνει να διαφοροποιείται ελαφρώς ανάλογα το

πεδίο που τον ερευνά (Cervone & Pervin, 2008). Σε επόμενο σημείο μένει να διασαφηνιστεί η έννοια του δικαιώματος που εξασφαλίζεται προς όφελος της προσωπικότητας του ατόμου, που τόσο άρρηκτα είναι συνδεδεμένη με την ανθρώπινη ύπαρξη (Ishay, 2008).

1.2 Ορισμός του δικαιώματος

‘Individuals have rights and there are things no person or group may do to them (without violating their rights). So strong and far-reaching are these rights that they raise the question of what, if anything, the state and its officials may do. How much room do individual rights leave for the state?’ (στο Καπότας, 2014).

Η θέσπιση των δικαιωμάτων, ως μια διαδικασία συνεχής, γίνεται υπό το πνεύμα της βελτίωσης της ανθρώπινης ζωής. Τόσο η συναισθηματική όσο και η βιογραφική ανάπτυξη του ανθρώπου φαίνεται να απασχολεί τους θεσμούς θέσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά όχι μόνο εκείνους (Πανταζής, 2015; Καραλή, Τραχανά & Τσουντας, 2001). Υπάρχει ακόμη ένα βήμα πριν το ενδιαφέρον για αυτή την θεσμοθέτηση, το οποίο είναι ουσιαστικό, και πιθανώς να φαντάζει φορμαλιστικό στο πλαίσιο της ευαισθητοποίησης για την ανθρώπινη ύπαρξη που προέκυψε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Πανταζής, 2011), και είναι αυτό του τι εννοείται ως Δικαίωμα.

Όπως θα δούμε σε επόμενο σημείο, η έννοια του δικαιώματος δεν θεωρούνταν πάντα αναπόσπαστο κομμάτι της ύπαρξης του ατόμου (Πανταζής, 2015). Ακόμη και σήμερα, διάφοροι θεωρητικοί προσανατολισμοί, ένας εκ των οποίων είναι και ο μαρξισμός, δεν συνδέει τα δικαιώματα με την εκ φύσεως ύπαρξη του ανθρώπου αλλά την συνδέει με την κοινωνική ταυτότητα του (Κιουπκιολής, 2015). Πιο συγκεκριμένα, ο Κιουπκιολής (2015) αναφέρει ότι η μαρξιστική προσέγγιση βλέπει το άτομο ως μια σύνθεση κοινωνικών σχέσεων από την οποία προκύπτει και το οποιαδήποτε δικαίωμα. Επιπροσθέτως, συμπληρώνει ότι η ουσία του ανθρώπου δεν προσδιορίζεται βάσει αφηρημένων όρων περί ύπαρξης αλλά καταγράφεται μέσα από την δραστηριότητα του με την κοινωνία και τις σχέσεις αλληλεπίδρασης με την προαναφερθείσα. Από την άλλη μεριά του νομίσματος, αν αλλάξουμε την προοπτική μας, για να εξετάσουμε την ετερογένεια της κατανόησης του όρου Δικαίωμα, από το πλάτος της ετερογένειας αυτής όπως υπάρχει στην σύγχρονη κοινωνία, και μετατοπίσουμε το ενδιαφέρον μας σε βάθος χρόνου, θα διαπιστωθεί ότι κατά καιρούς υπήρχε μια τάση παραβίασης αυτού που σήμερα ονομάζεται ατομικά δικαιώματα (Καπότας, 2014). Συνοπτικά, η ιστορία έχει δείξει ότι από την Αρχαιότητα έως και το Μεσαίωνα ενώ ως ιστορικές εποχές ήταν επηρεασμένες από το πνεύμα των φυσικών δικαιωμάτων των ανθρώπων, η κρατική παρέμβαση επ’ αυτών ήταν καθοριστική και αντιφατική (Πανταζής, 2015). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι μέχρι και την Αναγέννηση δεν αποτέλεσαν ένα σαφές σημείο διαλόγου ή δεν υπήρχε σαφής οριοθέτηση στις δικαιοδοσίες του κράτους επί αυτών.

Με σημερινούς όρους το δικαίωμα εκφράζει μια εξουσία (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015), που παρέχεται από μια έννομη τάξη, με έννομους τρόπους στους δέκτες της, που γίνονται και φορείς του. Η κατοχύρωση του μπορεί να υφίσταται μέσω ενός ρητού νόμου ή ενός άγραφου δικαίου, όπου πλέον μιλούμε για αξιώσεις που συγκεντρώνονται στο πρόσωπο ενός φορέα δικαιώματος (Κουτσοδημητροπούλου & Αθανασιάδου, 2001). Όσον και αν τα δικαιώματα θεωρούνται η απαραίτητη και απόλυτη βάση για μια αξιοπρεπή και

ίσων δυνατοτήτων διαβίωση (Πανταζής, 2015), είναι θεμιτό να μην παραγκωνίζεται το βασικό αίτιο ανάγκης διατύπωσης τους, ρητά και οικουμενικά, και αυτό είναι η διαρκής καταπάτηση τους από το ίδιο πολιτικό μόρφωμα που τα θεσπίζει, το κράτος και την εξουσία (Χοϊδου, Μηναιίδης & Λιμπιτσιούνη, 2019). Σύμφωνα με τους Ακριβοπούλου και Ανθόπουλο (2015), ο στόχος των δικαιωμάτων υπήρξε πάντα ο περιορισμός και η οριοθέτηση της κρατικής εξουσίας. Συμπληρωματικά, η διασφάλιση δικαιωμάτων, ως παραχώρηση εξουσίας από μια έννομη πολιτεία προς τα φυσικά ή νομικά υποκείμενα, σηματοδοτεί και μια ταυτόχρονη παραδοχή και αναγνώριση των υποκειμένων αυτών ως έννομα υποκείμενα για τα οποία ασφαλίζει τα συμφέροντα τους και ταυτόχρονα τα προστατεύει από τις αυθαιρεσίες των κρατικών φορέων και μηχανισμών (Χοϊδου, Μηναιίδης & Λιμπιτσιούνη, 2019). Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι στην έννοια των αυθαιρεσιών δεν συγκαταλέγονται μόνο παραβιάσεις προς μια θεσμοθέτηση αλλά και καταχρήσεις και παραβιάσεις αφού παρασχεθούν στους δικαιούχους τους και δεν τηρηθούν (Βιόπουλος, 2019). Επί παραδείγματι, τα ανθρώπινα δικαιώματα, που είναι κατηγορία δικαιωμάτων, θεσπίστηκαν στην χώρα μας ώστε να μην αφομοιωθούν οι ξεχωριστές προσωπικότητες σε ολοκληρωτικά κράτη (Καραλή, Τραχανά & Τσουντας 2001)

Τέλος, υπάρχει ουσιαστική διάκριση μεταξύ των όρων δικαίωμα και προνομίου. Παρατίθεται ο ορισμός, όπως αυτός δίνεται στην Β' Έκδοση του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Μπαμπινιώτης, 2002):

‘Ως προνόμιο ορίζεται το δικαίωμα που παρέχεται ευεργετικά(σε κάποιον/ κάτι), κατά παράβαση αυτού που ισχύει γενικώς.

Ως δικαίωμα ορίζεται η ελευθερία να αναγνωρίζεται από το νόμο σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο να ενεργεί για την ικανοποίηση των συμφερόντων του.’

Με βάση αυτό μπορούμε να κάνουμε αναφορά στα προνόμια των δικαστών (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015) ως δικαιώματα που απευθύνονται ειδικά στη μερίδα του πληθυσμού που επαγγέλλεται ως δικαστές και όχι σε άλλες επαγγελματικές ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι τα προνόμια αποτελούν μια κατηγορία ειδικών δικαιωμάτων που προορίζονται για συγκεκριμένους φορείς (Πανταζής, 2011) σε αντιδιαστολή με τα δικαιώματα που απευθύνονται στους ανθρώπους είτε ως μέλη μιας κοινωνίας (Κιουπκιολής, 2015) είτε τους εμπλέκει και τους συνυφαίνει επειδή μετέχουν στην ανθρώπινη φύση (Ignatieff, 2003; Ishay, 2008).

1.3 Φορείς των δικαιωμάτων

Τα δικαιώματα θεσπίστηκαν, όπως έχει ήδη αναπτυχθεί, με στόχο να περιοριστεί η κρατική εξουσία και αυθαιρεσία (Καπότας, 2014). Το κράτος αυτοπεριορίζεται αναφορικά με το εύρος των παρεμβάσεων που μπορεί να πραγματώσει, το οποίο ισούται με το κενό που δημιουργείται από τα συνταγματικά δικαιώματα των πολιτών (Καπότας, 2014; Κιουπκιολής, 2015). Η έννοια του περιορισμού των δικαιωμάτων δεν συναντάται μόνο στα πλαίσια της κρατικής εξουσίας. Τη σημερινή εποχή, είναι καθολικά γνωστό, ότι υπάρχουν δικαιώματα που απολαμβάνονται από όλους τους ανθρώπους, όντας μέτοχοι στην ανθρώπινη φύση ή επειδή ζουν σε μια κοινωνία ανθρώπων (Πανταζής, 2012; Κιουπκιολής, 2015). Παρόλα

αυτά, υπάρχουν και ειδικές κατηγορίες δικαιωμάτων που προστατεύουν ειδικές υποομάδες αναστέλλοντας δυνητικές ελευθερίες των υπολοίπων υποομάδων (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Ο νόμος είναι πολύ σαφής αναφορικά με το ποιοι αποτελούν φορείς και αποδέκτες των δικαιωμάτων, κάθε φορά ή πάντοτε, και η έρευνα που μελετά αυτή την στάση του νόμου είναι εκτενής.

Σύμφωνα με τον Ελληνικό Σύνταγμα (όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ Α' 211/ 24.12.2019), φορέας των δικαιωμάτων είναι κάθε φυσικό πρόσωπο, ανεξαρτήτως της εθνικότητας, θρησκείας, φυλής, γλώσσας και των πολιτικών πεποιθήσεων του (Κουτσοδημητροπούλου & Αθανασιάδου, 2001) εντός της ελληνικής επικράτειας, εκτός κι αν ο νόμος το απαγορεύει ρητά (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Φορείς των δικαιωμάτων, όπως αναφέρει ο Τσουντας (2001), είναι το άτομο από την στιγμή της γέννησης του έως και την στιγμή του θανάτου του. Επιπλέον, συμπληρώνουν ότι ο νομός προβλέπει εξαιρέσεις και για τις καταστάσεις πριν την γέννηση και μετά τον θάνατο, πράγμα που βρίσκεται υπό μελέτη καθώς επιφέρει σοβαρά κοινωνικά αποτελέσματα, ιδιαίτερα στην περίπτωση του κυοφορούμενου βρέφους. Γενικότερα, η οριοθέτηση της ζωής είναι προβληματική από την πλευρά της νομοθεσίας, ιδιαιτέρως αν πρέπει να λάβει υπόψη τις αντικρουόμενες αντιλήψεις και δεδομένα από την κοινωνία και την ιατρική αντίστοιχα. Ο Δημητρόπουλος (2005) αναφέρει πως οι ανήλικοι είναι φορείς δικαιωμάτων, όπως ακριβώς και οι ενήλικοι, καθώς η δικαιοπρακτική ικανότητα δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την υποχρέωση του κράτος να αποδώσει και να προστατεύσει τα δικαιώματά τους.

Φορείς δικαιωμάτων είναι και τα νομικά πρόσωπα (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015), με κύρια δικαιώματα τους αυτά της ιδιοκτησίας και της οικονομικής τους ελευθερίας. Παράλληλα, μπορεί να μην είναι φορείς άλλων δικαιωμάτων, όπως αυτό της κοινωνικής ασφάλισης. Σε αυτές τις εξαιρέσεις φαίνεται να υπάγονται νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, αν και υπάρχουν ορισμένες εξαιρέσεις κατά τις οποίες απολαμβάνουν τα δικαιώματα των νομικών προσώπων, όπως και τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (Καραλής, Τραχανά & Τσουντας, 2001). Η διάκριση αναφορικά με το αν αποτελούν φορείς των δικαιωμάτων των νομικών προσώπων αφορά το αν ασκούν δημόσια εξουσία. Συμπερασματικά, ως προς τους φορείς δικαιωμάτων νομικών προσώπων, οι Καραλής, Τραχανά και Τσουντας συμπληρώνουν πως υπάρχουν ιδιωτικοί φορείς που ασκούν δημόσιες υπηρεσίες και δεν είναι φορείς των προαναφερθέντων δικαιωμάτων και ταυτόχρονα υπάρχουν δημόσιοι φορείς που δεν παρέχουν να παρέχουν δημόσιες υπηρεσίες. Το βασικό κριτήριο είναι η άσκηση δημόσιας εξουσίας. Αυτό συμβαίνει γιατί μεν το κράτος μπορεί να αποτελέσει φορέα δικαιωμάτων, δε αποτελεί τον κύριο αποδέκτη τους.

Επιπροσθέτως, φορείς δικαιωμάτων θεωρούνται και οι ενώσεις προσώπων, οι οποίες δεν έχουν νομική προσωπικότητα (Καραλής, Τραχανά & Τσουντας, 2001; Καπότας, 2015; Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Συνήθως τα δικαιώματα αυτών το ομάδων τείνουν να είναι συγκεχυμένα και να αλλάζουν κατά καιρούς, παρόλα αυτά αναγνωρίζονται επισήμως ως φορείς δικαιωμάτων και δεν απαιτείται από αυτές να έχουν νομικό χαρακτήρα προκειμένου να σχηματιστούν. Ο σκοπός δημιουργίας αυτών των ενώσεων έχει μεγάλο εύρος κι ποικιλία - από θρησκευτικούς, εργασιακούς έως και πολιτικούς σκοπούς (Καραλής, Τραχανά & Τσουντας, 2001).

Χρήζει αποσαφήνισης το γεγονός ότι οι έννοιες των φορέων και αποδεκτών των δικαιωμάτων δεν είναι ταυτόσημες, αν και ένα άτομο μπορεί να είναι φορέας και αποδέκτης

ενός δικαιώματος ταυτόχρονα (Πανταζής, 2015). Αποδέκτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί κυριότερα το κράτος που δεσμεύεται από τα δικαιώματα που θεσπίζει. Το να γίνεται αποδέκτης των δικαιωμάτων των πολιτών σημαίνει να δεσμεύεται ευθέως και άμεσα από τα θεμελιώδη δικαιώματα. Οι αποδέκτες των δικαιωμάτων πρέπει να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και πραγματική άσκηση των δικαιωμάτων, όπως φαίνεται στο άρθρο 25 §1 στο Β' μέρος του Συντάγματος (όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ Α' 211/ 24.12.2019). Αποδέκτες, εκτός τους κράτους και των φορέων, μπορεί να είναι και οι ιδιωτικοί φορείς που φέρουν εξουσία και εν δυνάμει μπορεί να επηρεάσουν ή να διακόψουν τους φορείς των δικαιωμάτων από να τα απολαύσουν (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Επιπρόσθετα, εν δυνάμει ικανοί να διακινδυνεύσουν την πραγμάτωση των δικαιωμάτων είναι και τα φυσικά πρόσωπα (Καραλής, Τραχανά & Τσουντας, 2001). Όπως αναφέρουν οι Καραλής, Τραχανά και Τσουντας (2001), η δέσμευση ότι τα φυσικά πρόσωπα είναι εξίσου υπόχρεα να επιτρέπουν την άσκηση των δικαιωμάτων των ιδιωτών και να μην προβαίνουν σε πράξεις που θέτουν σε κίνδυνο την ωφέλεια των ιδιωτών από τα θεμελιώδη τους δικαιώματα ονομάζεται τριτενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Με αυτόν τον τρόπο, τα φυσικά πρόσωπα μπορούν να είναι φορείς και αποδέκτες των δικαιωμάτων ταυτόχρονα, όπως κι κάθε άλλος φορέας που επωφελείται από τα συνταγματικώς ορισμένα δικαιώματα του.

2. Οι λόγοι που διαμόρφωσαν την ανάγκη για την προστασία του δικαιώματος, και δη της προσωπικότητας.

Για να μπορεί μια επιστήμη να επιβεβαιώσει τους στόχους της θα πρέπει να είναι σε θέση να αναστοχάζεται και ελέγχει τους στόχους τους οποίους θέτει ανά εποχή και περίπτωση (Στο Black History Month essay, 2011). Η αίσθηση της συνέχειας από το παρελθόν προς το παρόν είναι αυτή που εξασφαλίζει σε σημαντικό βαθμό και τη συνέχεια στο μέλλον (Luchetti, 2019). Ως απόρροια του συλλογισμού, το παρόν κεφάλαιο αφιερώνεται στην ιστορική αναδρομή των ανθρώπινων δικαιωμάτων, που διασταυρώνονται με τρόπο καθοριστικό με αυτά των δικαιωμάτων της προσωπικότητας.

2.1 Ιστορική Αναδρομή των δικαιωμάτων

Η ιδέα των ατομικών δικαιωμάτων δεν είναι συνυφασμένη με την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, τουλάχιστον όχι υπό το πρίσμα που αυτά γίνονται αντιληπτά τη σημερινή εποχή (Καραλή & Τραχανά, 2001). Όπως υποστηρίζεται στους Καραλή και Τραχανά (2001), τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα είναι ταυτολογία για τους πολίτες μιας πόλης – κράτους και αυτά είναι απόλυτα συνδεδεμένα με την αξία τους ως άτομο. Εν τούτοις, τα πολιτικά δικαιώματα αφαιρούνται με σχετική ευκολία από την πόλη κράτος. Είναι πολύ σημαντικό να σημειωθεί πως τα δικαιώματα των πολιτών, όπως και η ελευθερία τους, ήταν τόσο στενά συνδεδεμένα με την πόλη που εκτός του πλαισίου της πόλης ήταν κενά νοήματος (Καπότας, 2014). Ως πολίτης, συμπληρωματικά, ορίζεται ο άνδρας ο οποίος κατοικεί σε ελεύθερη πόλη και μπορεί να συμμετέχει στα κοινά της με απώτερο σκοπό την διοίκηση κι οργάνωση της (Πανταζής, 2015). Ως εκ τούτου, άτομα που δεν κατείχαν αυτά τα κριτήρια, όπως ήταν οι δούλοι , οι γυναίκες και οι μέτοικοι, δεν μπορούσαν να συμμετέχουν και να

λαμβάνουν αποφάσεις για την πόλη. Συνεπακόλουθα, δεν γίνεται λόγος για ανθρώπινα δικαιώματα, εφόσον μόνο μια συγκεκριμένη ομάδα του συνολικού πληθυσμού είναι φορέας τους, όμως έθεσαν σαφώς τη βάση για την μετέπειτα εξέλιξη τους σε ότι ονομάζουμε σήμερα ανθρώπινα δικαιώματα (Πανταζής, 2015).

Το φιλοσοφικό υπόβαθρο στο οποίο στηρίχθηκαν τα δικαιώματα των πολιτών στην αρχαιότητα προέρχεται από φιλοσόφους, όπως ο Αριστοτέλης, ο Πλάτωνας και ο Σωκράτης, οι οποίοι προσπάθησαν να προβληματιστούν και να εκφράσουν τις θεωρητικές τους αντιλήψεις αναφορικά με την κοινωνική οργάνωση των ανθρώπων εντός μιας πολιτείας. Η αντίληψη αυτής της οργάνωσης έχει επηρεαστεί εν μέρει από τις θεωρητικές παραδοχές της στωικής φιλοσοφίας, με κύριο εκπρόσωπο τον Ζήνωνα (334 π.χ.), (Sharples, 2002), οι οποίοι θεωρούσαν ότι όλοι οι άνθρωποι μετέχουν ισότιμα στο Λόγο (Πανταζής, 2015; Sharples, 2002). Η προηγούμενη παραδοχή διαπότισε τα κείμενα των Ρωμαίων φιλοσόφων που στα κείμενα τους επικαλούνται το λεγόμενο 'naturae lex' και εκφράζει την ιδέα πως εξαιτίας της ανθρώπινης φύσης μας, όλοι είμαστε ίσοι απέναντι στον Θεό (Πανταζής, 2001).

Η νέα συνθήκη, κατά το τέλος της αρχαιότητας, που τροποποίησε την αντίληψη για τη συμμετοχή των ανθρώπων στα δικαιώματα είναι η έλευση του Χριστιανισμού (Καπότας, 2014). Ο Χριστιανισμός ερχόμενος τοποθετεί μια νέα ιδέα στο τραπέζι για τη φύση των δικαιωμάτων. Ο άνθρωπος, εκ φύσεως, είναι μέτοχος στην ενέργεια του Θεού (Tishel, 2012). Από τη στιγμή που παρουσιάζεται αυτό το δεδομένο, κάθε άνθρωπος είναι ίσος και ελεύθερος ενώπιον του Θεού (Πανταζής, 2015). Αναπόφευκτα, από την επιρροή της παρούσας ιδέας, άλλαξαν και ορισμένες πολιτικές διακρίσεις εναντίον ορισμένων κοινωνικών ομάδων. Επί παραδείγματι, έγινε άρση του θεσμού της δουλείας (Καραλή & Τραχανά, 2001) και οδήγησε σταδιακά σε έναν δυϊσμό εκκλησίας και κράτους (Πανταζής, 2001) με την εκκλησία κατά καιρούς να περιορίζει σημαντικά μια ποικιλία εξουσιών που έως τότε δεν νοούνταν ότι ήταν εφικτό να εκτελούνται από άλλους φορείς εκτός από τη ίδια την πόλη ή το κράτος. Εν τέλει, μπορεί να διατυπωθεί η εντύπωση ότι ο Χριστιανισμός προώθησε για πρώτη φορά σε ιστορικό επίπεδο τα ανθρώπινα δικαιώματα , τα οποία χρωματίζονται από έναν αέρα θρησκευτικής ελευθερίας (Καπότας, 2014· Πανταζής, 2015· Tishel, 2012).

Εξετάζοντας την υφή των δικαιωμάτων κατά το Μεσαίωνα μπορούν να διατυπωθούν τα εξής. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, με την είσοδο του Χριστιανισμού στο εν κινήσει κοινωνικό γίγνεσθαι, ο άνθρωπος μεταμορφώνεται ως κάτοχος μια ειδικής αξίας και η ταυτότητα του ως ων αποκολλάται εν μέρει από την κοινωνική του ταυτότητα (Tishel, 2012). Σε αυτό συντέλεσε σαφώς και η εκκλησιαστική εξουσία που βρέθηκε στην κορυφή της διοίκησης ενός τόπου, ξεπερνώντας σε εξουσιαστική δύναμη ακόμη και τον ηγεμόνα του κράτους (Καραλή & Τραχανά, 2001).

Η νέα στροφή στα δικαιώματα του ανθρώπου, που έχουν διασφάλιση σε ένα βαθμό τη ελευθερία και την ισότητα του ανθρώπου ενώπιον του θεού (Sharples, 2002), αποτελεί το εναρκτήριο λάκτισμα για να την ανάδυση μια ιδιαίτερης φιλοσοφικής σκέψης κατά το μεσαίωνα. Σύμφωνα με τον Πανταζή (2015), οι πιο σημαντικοί σταθμοί για τη φιλοσοφική αντίληψη του ανθρώπου εντοπίζονται στα εξής σημεία. Αρχικά, ο φιλόσοφος Thomas Hobbes (1588-1679) θεώρησε ότι ο άνθρωπος δεν έχει αγαθή φύση, είναι εγωιστής και ηδονιστής, και το κράτος βρίσκεται σε θέση παντοδυναμίας απέναντι σε αυτή τη φυσική κατάσταση του ανθρώπου (Καπότας, 2014). Με αυτή τη θεώρηση έρχεται σε συμφωνία και ο γερμανικής καταγωγής Samuel Pufendorf (1632-1694) προσθέτοντας στην θεώρηση του την

ιδέα πώς ο σχηματισμός των κρατών έχει ένα σαφή ρόλο, να παρεμβαίνει σε αυτή τη φυσική κανονικότητα του ανθρώπου και να της διδάσκει να αναγνωρίζει το δίκαιο και το άδικο εντός του πλαισίου της (Πανταζής, 2015). Ένα ακόμη κοινό σημείο των δύο θεωρήσεων είναι ότι το αναγνωρισμένο στον άνθρωπο φυσικού δικαιώματος προτεραιοποιείται έναντι των υποχρεώσεων του, μετατοπίζοντας ακόμη περισσότερο την αφετηρία αντίληψης του ατόμου από μέρος του συνόλου στην ατομικότητα του (Καπότας, 2014), ένα άτομο που σύμφωνα με τον Picco della Mirandola στο έργο του «Λόγος επί της αξιοπρέπειας του ανθρώπου» (1486) του αποδίδει την ελευθερία της επιλογής.

Ως ένα τελευταίο σημείο για την ιστορική περίοδο του μεσαίωνα αξίζει να ειπωθεί ότι στα έργα του Θωμά Ακινάτη (1225 – 1274) συναντάται μια πρώτη υπόδειξη και υπόνοια του νομικού θετικισμού, ο οποίος θα πάρει την μορφή που είναι γνωστή σήμερα κατά την Αναγέννηση (Αθανασόπουλος, 2004). Ο νομικός θετικισμός επιδιώκει να αφήσει πίσω του τις αντιλήψεις και τις ηθικές κρίσεις του μεσαίωνα θέτοντας όρια στο τι μπορεί να είναι ένας νόμος και έως που μπορεί να επεκταθεί και να παρεισφρήσει (Αθανασόπουλος, 2004, Πανταζής, 2001). Ο λόγος που αναφέρεται σε αυτό το σημείο, αν και ακόμη βρίσκεται σε υβριδική μορφή, είναι ότι κατά την Αναγέννηση ο νομικός θετικισμός θα επηρεάσει κομβικής σημασίας διακηρύξεις, όπως αυτή της Αμερικής (1776) και της Γαλλίας (1789), (Καπότας, 2014).

Η αυγή της Αναγέννησης βρίσκει τις εξουσίες εξαιρετικά παρεμβατικές στον ιδιωτικό βίο των ανθρώπων. Ταυτόχρονα, τα ήδη ανερχόμενα κοινοβούλια αποκτούν όλο και περισσότερες ελευθερίες, μειώνοντας τις αντίστοιχες βασιλικές αυθαιρεσίες – Act of Settlement (1701), (Καραλή & Τραχανά, 2001), και κυρίως μέσα από το Bill of Rights (1789), όπου παρατίθεται:

‘ (...) στον πυρήνα των ανθρωπίνων και θεμελιωδών δικαιωμάτων περιλαμβάνονται η ανθρωπινή αξιοπρέπεια, το δικαίωμα στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, η ισότητα ενώπιον του νόμου, η θρησκευτική ελευθερία και η ελευθερία συνείδησης, η ελευθερία έκφρασης, η ελευθερία του τύπου, πληροφόρησης και ακαδημαϊκής ελευθερίας, η ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, η ελεύθερη διακίνηση, η ελευθερία εργασίας και επαγγέλματος, το απαραβίαστο της κατοικίας, η εγγύηση της περιουσίας και του κληρονομικού δικαίου, το άσυλο και το δικαίωμα αναφοράς, καθώς και νομικά δικαιώματα, όπως η εγγύηση κατά της αδικαιολόγητης σύλληψης (...) ’ (στο Pohanka, 2009).

Σε αυτή την ιστορική περίοδο λαμβάνουν χώρα σπουδαίες εξελίξεις που αφορούν τα δικαιώματα του ανθρώπου. Η Αμερικανική και Γαλλική Επανάσταση με τις αντίστοιχες διακηρύξεις της 4ης Ιουλίου 1761 και της Βιργίνιας της 12ης Ιουνίου 1776 έθεσαν πολύ ισχυρές βάσεις για τα δικαιώματα του ατόμου (Καραλή & Τραχανά, 2001). Τα βασικά ζητήματα των διακηρύξεων της περιόδου αφορούν τη ισότητα στο νόμο (νομικός θετικισμός), δικαιώματα επί της περιουσίας (κληρονομικό δίκαιο), η διασφάλιση του απαραβίαστου της κατοικίας (ιδιωτικό βίο), τη μη αδικαιολόγητη σύλληψη (νομικά δικαιώματα), (Pohanka, 2009). Εξασφαλίζονται και πυρηνικά ανθρώπινα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως ονομάζονται σήμερα διεθνώς (Πανταζής, 2001), όπως η ανθρωπινή αξιοπρέπεια, η ανάπτυξη της προσωπικότητας, η θρησκευτική ελευθερία, η ελευθερία έκφρασης του ατόμου και της συνείδησης του (Pohanka, 2009).

Η πολιτική σκηνή αυτής της περιόδου φαίνεται να επηρεάζεται από τις φιλοσοφικές αντιλήψεις, κυρίως όσον αφορά τους φορείς των δικαιωμάτων (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Ο Jean-Jacques Rousseau (1712 -1778) θεωρεί υπάρχει συμφωνία μεταξύ του λαού και των κυβερνήσεων, με τους πρώτους να παραχωρούν ορισμένα από τα δικαιώματα τους στο κράτος προκειμένου να τους διασφαλίσει μια αξιοπρεπή και ελεύθερη ζωή (Καραλή & Τραχανά, 2001). Σε αυτή τη λογική υπεισέρχεται και ο John Locke, ονοματίζοντας αυτή τη συνθήκη κοινωνικό συμβόλαιο (Fryer, 2014), ο οποίος ταυτόχρονα αντιλαμβάνεται τα ανθρώπινα δικαιώματα ως αναφαίρετα και θεμελιώδη, καθώς κάποιος είναι φορέας τους ουσιαστικά εξαιτίας της μετοχής του στην ανθρώπινη φύση, και υπάρχει ηθικό χρέος να κατοχυρώνονται (Pohanka, 2009). Το κράτος οφείλει να προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα και όχι να τα καταπατά. Συμπερασματικά, αυτή η εποχή διαπνέεται από αυτή την επιχειρηματολογία περί κατοχύρωσης και προστασίας των Οικουμενικών Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, υπό την έννοια ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όσο και δικαιώματα ιδιοκτησίας και της ισότητας, τα οποία δεν πρέπει να παραβλέπονται (Καραλή & Τραχανά, 2001). Αυτό γίνεται σαφές και από τα πρακτικά της Διακήρυξης των Ανθρώπινων και Πολιτικών Δικαιωμάτων, στην Γαλλία το 1789 όπου τονίζεται η οικουμενικότητα των δικαιωμάτων, που υπάρχει ήδη η ιδέα συνταγματικής κατοχύρωσης τους από την Γαλλική Επανάσταση που έλαβε χώρα την ίδια χρονιά (Πανταζής, 2001).

Καθοριστική για την προώθηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων υπήρξαν οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι. Η ανθρωπότητα έχοντας ήδη βιώσει την εξαθλίωση που τους έφερε η Βιομηχανία αλλά και τη ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη της προηγούμενης περιόδου (North, 2000) μπαίνει σε μια νέα φάση όπου τα ανθρώπινα δικαιώματα θα παραβιαστούν σε πυρηνικό επίπεδο για να μπορέσουν να αναγεννηθούν (Δουζίνας, 2006). Σύμφωνα με τις Καραλή και Τραχανά (2001), κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο τα κράτη δεν κρατούν μια κοινή πορεία αντίληψης και προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Ειδικότερα, κράτη, όπως η Ιταλία και η Γερμανία, αντιλαμβάνονται τα δικαιώματα ως παραχωρήσεις από μεριάς του κράτους και φαίνεται να τα θεσπίζουν με αυτό τον τρόπο. Εν αντιθέσει, ορισμένες χώρες του ανατολικού μπλοκ φαίνεται να θεσπίζουν ορισμένες ελευθερίες στο άτομο. Οι διαφορές της περιόδου αναφορικά με τα δικαιώματα ανάγεται στις διαφορετικές συνταγματικές κατευθύνσεις που ακολουθούν τα κράτη.

Μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η απογραφή της καταστροφικής διαχείρισης του ατόμου από τα κράτη εν καιρώ πολέμου βύθισε τις διεθνείς κοινότητες σε προβληματισμό (Πανταζής, 2015). Τα κράτη επιδόθηκαν σε ένα έργο σαφούς αναθεώρησης ενός μεγάλου μέρους των συνταγμάτων τους. Επιπροσθέτως, πέρα από τα δικαιώματα, που επιχειρήθηκαν να θεσπιστούν, ορίστηκαν και καθήκοντα, τόσο των κρατών όσο και των πολιτών (Τραχανά & Καραλή, 2001). Είναι σημαντικό να τονισθεί πως όλα τα κράτη λειτουργούν δεσμευτικά ως προς ορισμένα συμφωνηθέντα δικαιώματα και υποχρεώσεις (Πανταζής, 2015) . Τα δικαιώματα, τα οποία υποχρεούταν κάθε κράτος να σέβεται και να προστατεύει, προσδιορίστηκαν με ακρίβεια μέσα από τη *‘Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων’*, που συμφωνήθηκε στο 1948 στην Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στο Παρίσι. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ΟΗΕ (*Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών*), συγκροτήθηκε το 1945, με το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ως ένας διεθνής οργανισμός σκοπός του οποίου είναι να αποτρέψει την επανάληψη καταστροφικών και βάρβαρων βιωμάτων, που

καταπατούν συστηματικά την ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια (Τραχανά & Καραλή, 2001).

Οι αξίες που κατοχυρώθηκαν συνταγματικά και διεθνώς μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έδωσαν νέο σχήμα στην σύγχρονη εποχή (Καπότας, 2014). Από τον 20^ο αιώνα, μετά την κατάρρευση του ενός εθνικού κράτους μετά το άλλο, έως και σήμερα η κύρια γραμμή πλεύσης είναι η διασφάλιση των ατομικών δικαιωμάτων σε πολλούς τομείς κάτω από διεθνείς προϋποθέσεις (Καπότας, 2014). Ο Riedel (2014) θεώρησε τη δημιουργία του Ο.Η.Ε καθοριστικής σημασίας για την απόταξη των παραβιάσεων σε μεγάλο βαθμό. Τα εθνικά κράτη δεν λειτούργησαν ευωδοτικά όσον αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα και εν τέλει αντικαταστάθηκε από πιο δημοκρατικά και διεθνή μορφώματα που έθεσαν το άτομο στο επίκεντρό τους (Πανταζής, 2015).

Συμπερασματικά, η ιστορική αναφορά επί της εξέλιξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ζωτικής σημασίας για να μπορέσει γίνει αντιληπτό τίνος πλαισίου πολίτης είναι κάθε φορά το άτομο (Luchetti, 2019). Τα δικαιώματα δεν προήρθαν από ένα ξένο, κενό πλαίσιο. Ήρθαν να αντιμετωπίσουν ουσιαστικές δυσκολίες στον τρόπο που εννοούμε και αντιλαμβανόμαστε το άτομο, το πρόσωπο και τη υπόσταση του ως μέρος μιας δείνας κοινωνίας (Δημητρίου, 2014).

3. Κατηγορίες Δικαιωμάτων

Για να ολοκληρωθεί το τελευταίο κομμάτι του πρώτου μέρους κρίνεται σημαντικό να γίνει αναφορά στα είδη των δικαιωμάτων που διαπότισαν την κοινωνία τόσο σε παρελθόντα χρόνο όσο και αυτά που διαποτίζουν μια πολιτεία σήμερα. Από προηγούμενη διαπραγμάτευση των υπό μελέτη ορισμών φαίνεται ότι ο τρόπος που υπάρχουν στο σήμερα βρίσκεται σε συνάφεια την ιστορική εξέλιξη των κοινωνιών όσο και των αναγκών των τελευταίων.

3.1 Οι τρεις γενιές των δικαιωμάτων

Τα δικαιώματα εξελίσσονται διαρκώς. Ανανεώνονται, ή και απαλείφονται, ανάλογα με τις ανάγκες της πολιτείας. Διαφορετικές ανάγκες προέρχονται από διαφορετικούς ανθρώπους σε συγκεκριμένες εποχές (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Οι γενιές δικαιωμάτων είναι τρεις και, όπως αναφέρονται και στον Βενιζέλο (2002), αυτά είναι διακριτά ως ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, οικονομικά και πολιτικά και τέλος ως δικαιώματα αλληλεγγύης. Πιο αναλυτικά, τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα είναι προϊόν κυρίως της εποχής της Γαλλικής Επανάστασης. Προσπαθούν να καταστήσουν το άτομο ισότιμο απέναντι στο νόμο ενώ ταυτόχρονα θεσπίζουν κάποιες ελευθερίες για το άτομο, όπως η ελευθερία της έκφρασης ή το δικαίωμα ψήφου. Η διακήρυξη της Γαλλικής Επανάστασης 'Ελευθερία, Ισότητα, Αλληλεγγύη' (Vasak, 1977) παίρνει μια νομική μορφή για να καλύψει τις επείγουσες κοινωνικές ανάγκες της εποχής. Έγινε σημαντική προσπάθεια να μειωθούν οι αυθαιρεσίες του κράτους έναντι των πολιτών θωρακίζοντας τους πολίτες με αναφαίρετα δικαιώματα και το κράτος με αναφαίρετες υποχρεώσεις για την προστασία του κάθε πολίτη.

Ένα από τα πιο κομβικά σημεία στην ιστορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, όπως αναφέρεται σε προηγούμενο κεφάλαιο. Η εξαθλίωση της ζωής των ανθρώπων και η ακατάσχετη παραβίαση των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων τους έφερε μια νέα ανάγκη στο προσκήνιο. Οι άνθρωποι έχουν παραβιάστα ατομικά μεν δικαιώματα που όμως συνοδεύονται και με κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Πιο συγκεκριμένα, ο πολίτης έχει τόσο το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου και της ψήφου, όπως προαναφέρεται, όσο έχει και δικαίωμα στην εργασία σε δίκαιες για αυτόν και ευνοϊκές συνθήκες, δικαίωμα στο φαγητό και στην κοινωνική ασφάλιση και προστασία (Καπότας, 2014). Τα κοινωνικά δικαιώματα προσπαθούν να θεσπίσουν ελευθερίες για το άτομο, όχι σε επίπεδο ατομοκεντρικό, αλλά σε επίπεδο ομάδας. Τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα απευθύνονται σε μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων η οποία είναι φέρουσα συγκεκριμένων ιδιοτήτων. Έτσι, το δικαίωμα στην εργασία απευθύνεται σε ενήλικες κι όχι σε παιδιά ενώ αποκλείεται ταυτόχρονα και μια ομάδα ανθρώπων, αυτή της τρίτης ηλικίας (Παπαπαύλου, 2010).

Τα δικαιώματα τρίτης γενιάς, ή όπως αλλιώς ονομάζονται δικαιώματα αλληλεγγύης, ακολουθούν ένα δρόμο περισσότερο παγκόσμιο και οικουμενικό. Τα δικαιώματα αυτής της γενιάς δεν αφορούν μόνο τους πολίτες μια συγκεκριμένης χώρας αλλά τους πολίτες όλου του κόσμου. Σε αυτή την κατηγορία κατοχυρώνονται δικαιώματα όπως αυτό στα φυσικά απόθεμα, σε ένα υγιές περιβάλλον, στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά και την ισότητα μεταξύ των γενεών (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015).

3.2 Σύγχρονος διαχωρισμός των δικαιωμάτων

Η διάκριση των δικαιωμάτων, υπό το πρίσμα του σύγχρονου τρόπου αντίληψης τους, διακρίνονται σε ατομικά, κοινωνικά και σε πολιτικά. Πιο αναλυτικά, τα ατομικά δικαιώματα παρέχονται προκειμένου να προστατεύσουν τις ξεχωριστές προσωπικότητες από τις αυθαιρεσίες του κράτους. Το κράτος παρέχει ελευθερίες στο άτομο ενώ το ίδιο ταυτόχρονα αποσύρεται και παύει να λειτουργεί παρεμβατικά έως έναν βαθμό (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Μερικά από τα δικαιώματα αυτής της κατηγορίας, μεταξύ άλλων, είναι η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (άρθρο 5 §1), το δικαίωμα στην αξία του ανθρώπου (άρθρο 2 §1), το δικαίωμα στην πληροφόρηση (άρθρο 5Α §1 και 2), η απαγόρευση οποιασδήποτε ποινής εκτός νόμου και απαγόρευσης των βασανιστηρίων (άρθρο 7 §1), το δικαίωμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων (άρθρο 9Α §1) και η θρησκευτική ελευθερία (άρθρο 13 §1) (όπως δημοσιεύτηκαν στο ΦΕΚ 211-Α-24-12-2019).

Τα κοινωνικά δικαιώματα από την άλλη, αφορούν μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων, διαφορετικής ως προς τις ιδιότητες της από τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες, παρά μια συγκεκριμένη προσωπικότητα (Καπότας, 2014). Εδώ απαιτείται από το κράτος να επέμβει ώστε να προστατεύσει την, ανά περίπτωση, κοινωνική ομάδα και να διασφαλίζει ότι δεν μαστίζεται από τις κοινωνικές ανισότητες (Χοϊδου, Μηναΐδης & Λιμπιτσιούνη, 2019). Μερικά από τα σημαντικότερα άρθρα που διαγράφουν τον κοινωνικό χαρακτήρα των νομών φαίνεται να είναι τα εξής: το δικαίωμα στην προστασία της οικογένειας, της μητρότητας, της παιδικής ηλικίας και του γάμου (άρθρο 21 §1), το δικαίωμα στην υγεία (άρθρο 21 §3), το δικαίωμα στην κοινωνική πρόνοια και στέγαση (άρθρο 21 §4), το δικαίωμα στην παιδεία (άρθρο 16 §2) και στον αθλητισμό (άρθρο 16 §9), (όπως δημοσιεύτηκαν στο ΦΕΚ 211-Α-24-12-2019).

Τέλος, τα πολιτικά δικαιώματα αφορούν ελευθερίες που διευκολύνουν τη συμμετοχή του ανθρώπου στα κοινά του μέρους στο οποίο ζει (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015).

Όπως όλες οι κατηγορίες των δικαιωμάτων, έτσι κι τα πολιτικά, προϋποθέτουν την ύπαρξη και των υπόλοιπων δικαιωμάτων για να μπορέσουν να λάβουν χώρα. Ένα παράδειγμα αυτού αποτελεί το άρθρο 29 §1 που αφορά το δικαίωμα εκλογής ενός ατόμου σε δημόσια αξιώματα, το οποίο προϋποθέτει μια πληθώρα ατομικών δικαιωμάτων, όπως του δικαιώματος της ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 §1), της ελευθερίας της έκφρασης (άρθρο 14 §1) και της προσωπικής ελευθερίας (άρθρο 5 §3) και κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου (άρθρο 14 §1) και του δικαιώματος του συνέρχεσθαι (άρθρο 11 §1) και συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 12 §1), (όπως δημοσιεύτηκαν στο ΦΕΚ 211-A-24-12-2019). Τα πιο χαρακτηριστικά πολιτικά άρθρα όπως αυτά αναφέρονται από το Αναθεωρημένο Σύνταγμα του 2019, μεταξύ πολλών άρθρων, είναι το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε δημόσια αξιώματα και δημιουργίας πολιτικών κομμάτων (άρθρο 29 §1) και το δικαίωμα του διορισμού σε θέση δημοσίου υπαλλήλου (άρθρο 104 §1).

3.3 Η κατάσταση των δικαιωμάτων

Μια διαφορετική κατηγοριοποίηση είναι αυτή της κατάστασης των δικαιωμάτων (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Ο όρος αναφέρεται στη στάση και το χώρο που έχει το κράτος ως προς το είδος των παρεμβάσεων που μπορεί να ασκήσει στα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες. Έτσι, εδώ, τα δικαιώματα διακρίνονται σε τρία, όσον αφορά σε αυτήν την οπτική. Αυτός είναι το *status negativus*, το *status positivus*, το *status activus*. Επίσης θα γίνει αναφορά και στα *status subjectivus* και το *status passivus*.

Το *status negativus* και, όπως προδίδει και η λατινική του ονομασία, δίνει ένα αρνητικό περιεχόμενο στα δικαιώματα. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το κράτος απέχει από ορισμένες αξιώσεις του παρέχοντας αυτό το χώρο στα άτομα για να αναπτυχθούν χωρίς τη δική του εμπλοκή και παρέμβαση (Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001). Το άρθρο 9 §1 (όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 211-A-24-12-2019) αναφέρει ότι η κατοικία και η ιδιωτική ζωή ενός ανθρώπου είναι απαραβίαστες και οι περιπτώσεις όπου αίρεται είναι πολύ συγκεκριμένες. Το κράτος σε αυτήν την περίπτωση δεν μπορεί να παρεμβαίνει με ευκολία στον ιδιωτικό βίο των ανθρώπων και αυτό τους δίνει την ελευθερία και το δικαίωμα να αναπτύσσονται και κάνουν τις επιλογές που τους εκφράζουν περισσότερο (Kirste, 2019).

Το *status positivus*, από την άλλη αναφέρεται στην ακριβώς αντίθετη περίπτωση. Σε αυτήν την περίπτωση το κράτος παρεμβαίνει ακριβώς για στηρίζει και να προάγει τη κοινωνική δικαιοσύνη ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες (Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001). Συνήθως πρόκειται για δικαιώματα που βοηθούν τους ανθρώπους να συμμετάσχουν με ίδιο τρόπο στα κοινά του μέρους στο οποίο ζουν. Έτσι, το άρθρο που αναφέρεται στην ελευθερία του τύπου (άρθρο 14 §1, όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 211-A-24-12-2019) προϋποθέτει μια εξωτερική αρχή που να μπορεί να διευθετήσει τα όρια κάθε ανθρώπου ώστε να μην παραβιάζονται τα δικαιώματα των υπολοίπων ανθρώπων (Eberhard, 2016· Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001).

Το τρίτο κατά σειρά στοιχείο, το *status activus*, διαφέρει σε ορισμένα σημεία ως προς το *status positivus*. Ενώ το δεύτερο αναφέρεται στην ικανότητα του κράτους να παρεμβαίνει για το συμφέρον των πολιτών, το *status activus* αναφέρεται στο δικαίωμα των πολιτών να συμμετέχουν στα δημόσια αξιώματα με σκοπό την διαμόρφωση της κρατικής εξουσίας (Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001). Το άρθρο 88 §1, όπως δημοσιεύτηκε στο

ΦΕΚ 211-A-24-12-2019, αναφέρεται στο δικαίωμα, υπό όρους, εκλογής πολιτών στην θέση του δικαστή. Με αυτόν τον τρόπο, εφόσον ένας πολίτης τηρεί τα κριτήρια που χρειάζονται για να υποστηρίχθει αυτή τη θέση, είναι εφικτό να διαμορφωθεί το πολιτικό γίγνεσθαι της χώρας από τους ίδιους τους πολίτες της (Gören, 2016).

Από την άλλη μεριά, το status subjectivus και passivus δεν θεμελιώνουν ελευθέριας και δικαιώματα. Το δεύτερο αναφέρεται σε νόμους που περιορίζουν την ελευθερία των πολιτών σε ατομικό επίπεδο (Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001). Το άρθρο 13 §2, όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 211-A-24-12-2019, αναφέρει το δικαίωμα των πολιτών να πιστεύουν σε κάθε γνωστή θρησκεία, και παρόλο που υπάρχει το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης (άρθρο 14 §1), απαγορεύεται ο προσηλυτισμός καθώς παραβιάζει το άρθρο 13 §1 που θεσπίζει σε ατομικό επίπεδο το δικαίωμα των πολιτών να πιστεύουν σε όποια γνωστή θρησκεία τους εκφράζει. Το status subjectivus αναφέρεται στην σχέση μεταξύ κράτους – πολίτη. Ο πολίτης έχει ελευθέριας όμως εξακολουθεί να υπόκειται στην δικαιοδοσία του κράτους. Τα άρθρα περιορίζουν και ρυθμίζουν τη σχέση κράτους – πολιτών. Αυτή η σχέση όμως είναι μονομερής, όπως αναφέρουν οι Καραλή, Τραχανά και Τσούπας (2001). Το άρθρο 9 §1, που αναφέρεται στο απαράβατο της κατοικίας, έχει ορισμένες προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες το κράτος με τους φορείς του μπορεί να εισέλθει στην κατοικία κάποιου πολίτη.

3.4 Η τριτενέργεια των δικαιωμάτων

Η τριτενέργεια αναφέρεται ως ξεχωριστή κατηγορία γνωρισμάτων των νόμων καθώς αναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ των πολιτών και όχι στη σχέση κράτους - πολίτη. Ο όρος προέρχεται από το γερμανικό όρο 'drittwirkung' και αφορά τη δέσμευση των συνταγματικών νόμων επί των πολιτών και μεταξύ αυτών (Σπυρόπουλος, 2012). Το άρθρο 2 §1, αναφέρει ότι η Πολιτεία υποχρεούται να σέβεται και να προστατεύει την αξία της ανθρώπινης ζωής (όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 211-A-24-12-2019). Η δέσμευση αυτή δεν βρίσκεται σε ισχύ μόνο για τη Πολιτεία αλλά και για τον κάθε πολίτη ξεχωριστά, όπου απαγορεύεται σαφώς η αφαίρεση της ζωής ενός πολίτη και οι ποινές που επιφέρονται είναι ανάλογες της πράξης (άρθρο 52 §1, όπως αναφέρεται στον Ποινικός Κώδικας - Νόμος 4619/2019).

3.5 Η αλληλοεπικάλυψη, η αλληλεξάρτηση και η σύγκρουση των δικαιωμάτων

Γενικά έχει παρατηρηθεί το ακόλουθο φαινόμενο κατά την εφαρμογή των νόμων. Υπάρχει περίπτωση μια υπό εξέταση συνθήκη να υπάγεται σε δύο, ή και παραπάνω, νόμους, οι οποίοι δεν βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους (Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001). Επί παραδείγματι, το άρθρο 13 §1 αναφέρεται στην θρησκευτική ανεξιθρησκία. Η απαγόρευση της λατρείας σε τζαμί, δεν παραβιάζει μόνο το προαναφερθέν άρθρο αλλά και τα άρθρα 5, 4 και 2, τα οποία σαφώς επικαλύπτουν τους τρόπους που προστατεύουν οι νόμοι τους πολίτες και μπορεί να παραβιάζονταν εν μέρει κατά την παραβίαση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος του πολίτη.

Από την άλλη, η αλληλεξάρτηση των νόμων αναφέρεται σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου ένας νόμος χρειάζεται έναν δεύτερο για να λάβει χώρα (Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001). Αυτό σημαίνει ότι ένα συγκριμένο δικαίωμα μπορεί να υποστηρίζεται από άλλες πιο βασικές αξιώσεις, οι οποίες θα πρέπει να βρίσκονται σε ενεργή κατάσταση για να μπορέσουν

να απολαύσουν το δικαίωμα οι πολίτες. Πιο συγκεκριμένα, για να έχει ένας πολίτης το δικαίωμα στη υγεία (άρθρο 21§3), για την αποδοχή ή μη θεραπείας, θα πρέπει φέρει τα δικαιώματα της έκφρασης (άρθρο 14), της ανάπτυξης της προσωπικότητας του (άρθρο 5), της πληροφόρησης (άρθρο 5Α) και της ισότητας ανάμεσα στους πολίτες (άρθρο 4).

Τέλος, οι νόμοι μπορεί να συμπληρώνουν ο ένας τον άλλον όσο μπορεί και να συγκρούονται (Καραλή, Τραχανά & Τσούπας, 2001). Αυτό σημαίνει ότι όταν ένα πολίτης δράττει ένα δικαίωμα του, αυτό μπορεί να σημαίνει τη μη ικανότητα ενός άλλου πολίτη να αδράξει το ίδιο δικαίωμα. Ένα από τα πιο πολυσυζητημένα σημεία σύγκρουσης πάνω σε αυτή τη διάσταση των νόμων αφορά το θάνατο (Κουτσοδημητροπούλου & Αθανασιάδου, 2001). Πιο συγκεκριμένα, οι συγγραφείς αναφέρουν ότι, η έκτρωση και το δικαίωμα στην ευθανασία έχουν υπάρξει θέματα σημαντικής σύγκρουσης. Από τη μία υπάρχει η νομική θεώρηση ότι ο άνθρωπος έχει μια νομική υποχρέωση να ζει και από την άλλη αυτό κάμπτεται από την προσωπική ελευθερία του προσώπου, το οποίο είναι ικανό να αποφασίσει για την ζωή και το θάνατο του. Επιπλέον, υπάρχει μια επιπλέον διάσταση στο θέμα και είναι αυτή της συμμετοχής τρίτου ατόμου κατά την περίπτωση της ευθανασίας σε αντιδιαστολή με τη διάπραξη δολοφονίας με πρόθεση. Αυτό το παράδειγμα είναι ενδεικτικό της σύγκρουσης μεταξύ των νόμων, που κατά κύριο λόγο επιθυμεί το άτομο ζωντανό και προσπαθεί αγωνιωδώς να το επιτύχει, όποια και αν είναι η κατάσταση του, από έμβρυο έως και φορέα μιας ανίατης επίπονης ασθένειας (Δημητρίου, 2014; Φαντάκης, 2014).

3.6 Ο περιορισμός και ο αυτοπεριορισμός των δικαιωμάτων

Ως τελευταίο μέρος αυτής της θεματικής κρίνεται σημαντικό να γίνει αναφορά στον περιορισμό που θέτουν τα δικαιώματα. Προκειμένου να είναι σε θέση όλοι οι πολίτες να απολαύσουν τα δικαιώματα τους (Άρθρο 4), πρέπει να κάνουν ένα βήμα πίσω όλοι οι πολίτες προκειμένου να έχουν όλοι το ίδιο χώρο και απόσταση από το δικαίωμα (Κοφίνης, 2015). Ο περιορισμός των δικαιωμάτων κυρίως αφορά περιπτώσεις όπου απαγορεύονται βασικές ελευθερίες άλλου πολίτη ή μειώνει την ευκολία απόλαυσης των δικαιωμάτων του. Σύμφωνα με τους Καραλή, Τραχανά και Τσούπα (2001) υπάρχουν δύο ειδών περιορισμοί. Όπως αναφέρουν, οι περιορισμοί διακρίνονται σε προληπτικούς και κατασταλτικούς. Όπως προδίδει το όνομα τους, ο προληπτικός περιορισμός αναφέρεται σε απαγορεύσεις σε ορισμένους τομείς των πολιτών με σκοπό τη διατήρηση της ελευθερίας των άλλων πολιτών αλλά και την διαφύλαξη της ασφάλειας τους. Από την άλλη ο κατασταλτικός περιορισμός αναφέρεται στις περιπτώσεις όπου κάποιος πολίτης έχει υπερβεί τις ελευθερίες του και καταστέλλεται με κυρώσεις κι περιορισμούς των δικαιωμάτων του. Έτσι στην πρώτη περίπτωση μπορεί να ανασταλούν τα δικαιώματα ενός πολίτη σε περίπτωση πανδημίας για την ασφάλεια του ενώ στην δεύτερη περιορίζονται οι ελευθερίες όταν ένας πολίτης έχει κάνει διάρρηξη και ληστεία στο σπίτι ενός άλλου πολίτη με το να περιορίζεται και να φυλακίζεται. Όπως και να έχει, ο περιορισμός των δικαιωμάτων στοχεύει στην προστασία των δικαιωμάτων των υπόλοιπων πολιτών και στην ασφάλεια τους και όχι προκειμένου να παραδώσει περισσότερες ελευθερίες στους κρατικούς φορείς (Χοϊδου, Μηναϊδης & Λιμπιτσιούνη, 2019).

Μέρος Δεύτερο

4. Το δικαίωμα στην προσωπικότητα και η προστασία του

Σε αυτό το μέρος της εργασίας θα γίνει επιχειρηθεί να παρουσιαστεί ο τρόπος με τον οποίον η προσωπικότητα ως αυτονόητο δικαίωμα προστατεύεται τόσο από την Ελληνική νομοθεσία όσο σε Διεθνές επίπεδο, βάσει συμφωνιών και συμβάσεων.

4.1 Η προστασία της προσωπικότητας στο Ελληνικό σύνταγμα

Στο Ελληνικό Σύνταγμα το Άρθρο 5 είναι αυτό που θεσπίζει την προστασία της προσωπικότητας, τόσο ως υποχρέωση του κράτους όσο και τριτενέργειας (Καρακώστας, 2011). Πιο συγκριμένα το άρθρο 5 αναφέρει:

‘ 1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.

2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο. Απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας.

3. Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη. Κανένας δεν καταδιώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος.

4. Απαγορεύονται ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση ή εγκατάσταση στη Χώρα, καθώς και την ελεύθερη έξοδο και είσοδο σ’ αυτήν. Τέτοιου περιεχομένου περιοριστικά μέτρα είναι δυνατόν να επιβληθούν μόνο ως παρεπόμενη ποινή με απόφαση ποινικού δικαστηρίου, σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανάγκης και μόνο για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων, όπως νόμος ορίζει.

5. Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων.’ (όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 211-Α-24-12-2019).

Καθώς είναι δύσκολο να οριστεί η προσωπικότητα, τουλάχιστον μονοδιάστατα (Cervone & Pervin, 2008), η νομοθεσία περιλαμβάνει μια συστάδα επιμέρους στοιχείων ως βασικών αξιώσεων του ατόμου τα οποία διακηρύττει ότι φροντίζει να μην καταπατηθούν. Όπως φαίνεται από τα άρθρα άνωθεν, η προσωπικότητα διαφυλάσσεται με το να επιτρέπεται στο άτομο να μετέχει ελεύθερα σε κάθε πτυχή της αλληλεπίδρασης του με το πολιτειακό

γίνεσθαι (5 §1), απαλλαγμένη από οποιαδήποτε διάκριση που να αφορά κοινωνικά, γενεαλογικά ή χαρακτηριστικά της κουλτούρας του (5 §2), χωρίς να απειλείται η ελευθερία εκτός του νομοθετικού πλαισίου (5 §3), ή να περιορίζεται εντός ή εκτός της Ελλάδος (5 §4) και φυσικά να μπορεί να αυτοκαθορίζεται σωματικά και γενετικά με τρόπους που να τον εκφράζουν (5 §5). Η αναστολή της ελευθερίας ενός ατόμου περιορίζεται, όπως φαίνεται και σε προηγούμενα κεφάλαια (Κοφίνης, 2015), είτε εξαιτίας νομοθετικών κυρώσεων είτε λόγω του απaráμιλλου δικαιώματος όλων των προσωπικοτήτων να μετέχουν και να απολαμβάνουν το ίδιο δικαίωμα.

Αν και αφιερώνεται ένα ολόκληρο άρθρο του συντάγματος για να θέσει τις βάσεις πάνω στις οποίες προστατεύεται η προσωπικότητα, είναι ευκρινές ότι δεν ολοκληρώνεται απαραίτητα εκεί. Ο άνθρωπος, ως κοινωνικό ον, έχει πολλές εκφάνσεις και ουσιαστικά όλο το Σύνταγμα της Ελλάδος είναι μια απόπειρα προστασίας του ανθρώπου στο σύνολο του (Πανταζής, 2015). Το άτομο έχει και κοινωνικές πλευρές, σωματικές, ηθικές ή και ιδεατές και όλες προστατεύονται κατά τρόπο τινά (Καρακώστας, 2011). Τοιουτοτρόπως, το Σύνταγμα περιλαμβάνει άρθρα που φροντίζουν τη ποιοτική διαβίωση και ανάπτυξη του ατόμου σε όλα τα επίπεδα. Υπάρχουν άρθρα που ρυθμίζουν την κοινωνική ζωή, την εργασία, την υγεία, το άσυλο της κατοικίας, την εκπαίδευση, την πρόσβαση στις πληροφορίες ή στην κοινωνία της πληροφορίας, την θρησκευτική του ανεξίθρησκείας αλλά και μέτρα προστασίας υπέρ της ζωής της, την προστασία από την τεχνολογία, της ελευθερίας του και του ελεύθερου αυτοπροσδιορισμού του (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Κατά ένα τρόπο, όλα τα δικαιώματα και οι περιορισμοί αυτών, είτε είναι κοινωνικά, που εκκινούν από τα ατομικά, είτε πολιτικά, είτε αμιγώς ατομικά στοχεύουν στην καλύτερη ποιότητα διαβίωσης ενός ατόμου στο σύνολο του (Καρακώστας, 2011).

4.2 Η προστασία της προσωπικότητας σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα

Ο Αστικός Κώδικας αναφέρεται στο σύνολο των νομοθετικών νόμων που στοχεύουν στην διευθέτηση υποθέσεων που υπάγονται στο Ιδιωτικό Δίκαιο, το οποίο αναφέρεται στις έννομες σχέσεις μεταξύ των πολιτών (Βάρκα, 2016). Στην ουσία προβλέπονται τα όρια και οι σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών και προτείνει το είδος και τη κατεύθυνση της κύρωσης που μπορεί να ληφθεί από κάποιον ιδιώτη όταν εκείνος παραβεί τα όρια των δικαιωμάτων του (Μπίλια, 2018). Όσον αφορά στην προστασία της προσωπικότητας, το άρθρο 57 αναφέρει:

‘Όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Αν η προσβολή αναφέρεται στην προσωπικότητα προσώπου που έχει πεθάνει, το δικαίωμα αυτό έχουν ο σύζυγος, οι κατιόντες, οι ανιόντες, οι αδελφοί και οι κληρονόμοι του από διαθήκη. Αξίωση αποζημίωσης σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες δεν αποκλείεται.’ (άρθρο 57 Αστικού Κώδικα).

Όπως γίνεται σαφές από το προαναφερθέντα άρθρο, η προσωπικότητα διαφυλάσσεται ακόμη και μετά θάνατον (Τσουντας, 2001) και είναι πιθανό να υπάρξουν τόσο κυρώσεις για τον προσβάλλοντα όσο και χορήγηση αποζημίωσης προς αυτόν του οποίου η προσωπικότητα του έχει προβληθεί. Η προσβολή της προσωπικότητας είναι παράνομη και όταν αυτή συμβαίνει πρέπει να ανακατασκευάζεται. Επίσης δεν αναφέρεται σε υλική ζημία αλλά στην

κακοποίηση της ψυχικής υγείας και ευμάρειας του ατόμου να βιώνει και να προβάλλει την προσωπικότητα του με τρόπο που ο ίδιος επιθυμεί (Μπίλια, 2018). Τέλος, η προσωπικότητα προστατεύεται με περισσότερους από έναν τρόπους στο Αστικό Δίκαιο. Ενδεικτικά αναφέρονται τα άρθρα 58, που αφορούν την προστασία του ονόματος σε περίπτωση που αμφισβητείται ή διατηρείται μη έννομα, και το άρθρο 60, που αφορά την προστασία της πνευματικής του εργασίας (όπως αναφέρονται στον ΑΚ/1984).

4.3 Η προστασία της προσωπικότητας σε επίπεδο Διεθνές και Ε.Ε.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα άρχιζαν να ξεφεύγουν από την στενή έννοια του κράτους και να διεθνοποιούνται μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με στόχο να την προστασία του ατόμου από τις αυθαιρέσιες των κρατών, στα οποία αποδίδονταν η πλήρης δικαιοδοσία για την τήρηση των δικαιωμάτων έως τότε, σε διεθνές επίπεδο (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Σε αυτό το τελευταίο κεφάλαιο, του δεύτερου μέρους, αναφέρονται ενδεικτικά οι σημαντικές διεθνείς οργανώσεις ή και κείμενα που υπήρξαν κομβικής σημασίας για την διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε. – 1945)

Μετά και τις φρικαλεότητες του Β' Παγκοσμίου πολέμου, ιδρύεται ο Ο.Η.Ε., ο οποίος είναι ένας διεθνής θεσμός με στόχο την προαγωγή της ασφάλειας και της οικονομικής και προσωπικής ανάπτυξης (Ball, 2011). Σε αρχικό επίπεδο, μετείχαν μόνο οι χώρες που είχαν κερδίσει το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όμως σήμερα αριθμεί 193 συμμετέχουσες χώρες. Η Ελλάδα είναι ένα από 51 ιδρυτικά κράτη και παραμένει μετέχουσα έως κι σήμερα (Ιστορία του Ο.Η.Ε., 2021). Είναι σημαντικό να σημειωθεί η εξής πληροφορία για την λειτουργία του οργανισμού. Ο Ο.Η.Ε δεν είναι μια παγκόσμια κυβέρνηση. Ο ρόλος της είναι περισσότερο διαμεσολαβητικός σε ότι αφορά συγκρούσεις και διαμάχες ανάμεσα στα κράτη με σκοπό την προώθηση της ειρήνης και της ασφάλειας μεταξύ των κρατών. Στοχεύει στο να αναπτύξει φιλικές σχέσεις μεταξύ των χωρών ενώ παράλληλα να είναι όλες σε θέση να εναρμονίζονται ως προς τα συμφέροντα τους. Τελευταίος αλλά όχι λιγότερο σημαντικό στόχος είναι η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Ιστορία του Ο.Η.Ε., 2021).

Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ο.Δ.Δ.Α. - 1948)

Λίγα χρόνια μετά την ίδρυση του Ο.Η.Ε., τα κράτη μέλη αποφάσισαν να συγγράψουν ένα κείμενο διεθνούς, και ιστορικής, ισχύος και βεληνεκούς το οποίο θα έθετε τη βάση της διαφύλαξης και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2021). Το τελικό κείμενο ψηφίστηκε από όλες τις χώρες – μέλη, με αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρξε ούτε μια χώρα που να το καταψήφισε. Στη συνέχεια παρατίθενται τα άρθρα που αφορούν τη διαφύλαξη της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειας του ατόμου (Universal Declaration of Human Rights, 2021). Όσον αφορά στη διαφύλαξη της προσωπικότητας:

‘ Άρθρο 22. Κάθε άτομο ως μέλος του κοινωνικού συνόλου έχει δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση και δικαιούται, μέσω της εθνικής προσπάθειας και της διεθνούς συνεργασίας και σύμφωνα πάντα με την οργάνωση και τις οικονομικές δυνατότητες κάθε κράτους, να εξασφαλίζει την ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.

Άρθρο 26 § 2. Η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και όλες τις φυλές και τις θρησκευτικές ομάδες, και να προωθεί την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης.

Άρθρο 29 §1. Το άτομο έχει υποχρεώσεις απέναντι στην κοινότητα μέσα στο πλαίσιο της οποίας και μόνο είναι δυνατή η ελεύθερη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.’
(*Universal Declaration of Human Rights, 2021*)

Όσον αφορά στην διαφύλαξη της αξιοπρέπειας του ανθρώπου:

‘ Άρθρο 1. Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα. Είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση και οφείλουν να συμπεριφέρονται μεταξύ τους με πνεύμα αδελφοσύνης.

Άρθρο 2. Κάθε άτομο ως μέλος του κοινωνικού συνόλου έχει δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση και δικαιούται, μέσω της εθνικής προσπάθειας και της διεθνούς συνεργασίας και σύμφωνα πάντα με την οργάνωση και τις οικονομικές δυνατότητες κάθε κράτους, να εξασφαλίζει την ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.’ (*Universal Declaration of Human Rights, 2021*).

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α. -1950)

Σε επίπεδο ευρωπαϊκών χωρών και εργασιών μια σημαντική εξέλιξη στο χώρο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που έλαβε χώρα το 1950 από το Συμβούλιο της Ευρώπης, ένας οργανισμός που συμμετέχουν τα κράτη της Ευρώπης (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 1994). Στόχος της σύμβασης είναι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Καραλή, Τραχανά & Τσουντας, 2001). Παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένα άρθρα, όπως αυτά διατυπώθηκαν από την Ε.Σ.Δ.Α. (1950), και αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας της προσωπικότητας του ανθρώπου.

‘ Προοίμιο : Πεπεισμένα ότι το δικαίωμα στην ζωή του καθενός είναι μία βασική αξία σε μια δημοκρατική κοινωνία και ότι η κατάργηση της θανατικής ποινής είναι ουσιώδους σημασίας για την προστασία αυτού του δικαιώματος και για την πλήρη αναγνώριση της εγγενούς αξιοπρέπειας όλων των ανθρωπίνων όντων.

Άρθρο 1. Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου. Εις ουδένα δύναται να επιβληθή εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδομένης υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια της ποινής ταύτης.

Άρθρο 4 §1. Ουδείς δύναται να κρατηθή εις δουλείαν ή ειλωτείαν.

Άρθρο 8 §1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του.

Άρθρο 14 §1. Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.’ (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 1994).

Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (Ε.Κ.Χ. - 1991)

Η υπογραφή του Ε.Κ.Χ. στο Τορίνο το 1991 έθεσε μια νέα προσθήκη στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπό το πρίσμα της διασφάλισης των κοινωνικών δικαιωμάτων (About FPA, 2021). Ο Ε.Κ.Χ χωρίζεται σε δύο μέρη, αυτό των εργασιακών δικαιωμάτων και εκείνου της κοινωνικής μέριμνας. Ενδεικτικά, θεσπίζει δικαιώματα που αφορούν την εργασία (άρθρο 1), τις ασφαλείς συνθήκες στο χώρο εργασίας (άρθρο 3) και σε μια πλειάδα κοινωνικών δικαιωμάτων όπως η υγεία (άρθρο 11), η κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 12) ή και στα δικαιώματα των παιδιών για και νεαρών προσώπων για προστασία (άρθρο 7) (About FPA, 2021).

Οργανισμός Αφρικανικής Ένωσης [ή Αφρικανική Ένωση, (Α.Ε.) – 2002]

Ο Οργανισμός Αφρικανικής Ένωσης, εκτός από το κομμάτι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έχει κάνει μεγάλες προσπάθειες στην προαγωγή της υγείας, της εκπαίδευσης, της δημοκρατίας και της οικονομικής προόδου (Δούση & Ναβροζίδης, 2004). Ιδρύθηκε μετά από τη διάλυση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας (Ο.Α.Ε. -1963), η οποία έδινε μεγάλη έμφαση στην επίλυση των διαμαχών με άλλα κράτη με ειρηνικό τρόπο, ειδικά αν σκεφτεί κανείς τις συνθήκες αποικιοκρατίας που επικρατούσαν στην Αφρική εκείνη την περίοδο. Η διάλυση της επήλθε καθώς η Ο.Α.Ε., ενώ μπόρεσε να διαμεσολαβήσει και να εκπροσωπήσει τα κράτη της Αφρικής για ζητήματα αποικιοκρατίας, εντούτοις δεν κατάφερε να παρέμβει στις εμφύλιες συρράξεις που ακολούθησαν και ούτε να υποστηρίξει τους πληθυσμούς της Αφρικής από την πείνα που αυτές επέφεραν (Λαγκάνη, 2015). Από την άλλη, η προσφάτως ιδρυθείσα Α.Ε. στοχεύει στην βελτίωση της ποιότητας της ζωής, σε όλα τα επίπεδα οικονομικά, πολιτικά και ατομοκεντρικά, εντός της ηπείρου (Δούση & Ναβροζίδης, 2004).

Μέρος Τρίτο

5. Η προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα σε περιπτώσεις προσβολής με αναφορά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος του παρόντος εγχειρήματος θα παρουσιαστούν περιπτώσεις παραβίασης και προσβολής της προσωπικότητας και αξιοπρέπειας, τα οποία διατρέχουν την τρέχουσα Ελληνική επικαιρότητα.

5.1. Μορφές προσβολής και παραβίασης της προσωπικότητας

Μια από τις πιο ειδεχθής παραβιάσεις των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι τα βασανιστήρια. Σύμφωνα με το άρθρο 7 §2 απαγορεύεται οποιαδήποτε μορφής βασανιστήριο, τόσο από το νόμο όσο και μεταξύ πολιτών, (όπως αναφέρεται στο ΦΕΚ 211-Α-24-12-2019). Παρόλα αυτά, το Φεβρουάριο του 2015, ο κρητικής καταγωγής Βαγγέλης Γ, φοιτητής της Γαλακτοκομικής Σχολής των Ιωαννίνων δολοφονήθηκε, αφού πρώτα βασανίστηκε, κακοποιήθηκε και παρενοχλήθηκε, από τους συμμαθητές του. Οι τελευταίοι, ενώπιον του δικαστηρίου, δικαιολόγησαν τις πράξεις τους λέγοντας πως ήταν ‘ Αστεία όσα κάναμε στον Βαγγέλη’ (Δίκη Γιακουμάκη: «Αστεία όσα κάναμε στον Βαγγέλη» υποστήριξαν οι κατηγορούμενοι, 2019). Μερικές από τις παραβιάσεις οι οποίες υποδαύλισαν και εξαύλωσαν την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια του εκλιπόντος Βαγγέλη Γιακουμάκη περιλάμβαναν πρακτικές, όπως αναφέρει η ιστοσελίδα Cnn.gr (2019), όπως κυνήγημα στους ορόφους, η τύλιξη του κεφαλιού του με μονωτική ταινία, το ρίξιμο καυτού νερού προετοιμασμένου από βραστήρα και ατελείωτες σωματικές κακοποιήσεις είτε με τα χέρια είτε με αντικείμενα. Αυτά συνέβησαν σε ένα πλαίσιο όπου η διαφορετικότητα την οποία θεσπίζει και εξασφαλίζει ο νόμος, εξαλείφει η κοινή πράξη. Ο Βαγγέλης Γ εκδιώχθηκε και απαξιώθηκε καθώς δεν θεωρήθηκε ότι έχει το δικαίωμα να εκφράζει την προσωπικότητα του με τρόπο που να είναι αποδεκτός πρωτίστως από τον ίδιο.

Επιπροσθέτως, μια άλλη μορφή παραβίασης των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η μη ψυχολογική βία, η οποία θεσπίζεται από το άρθρο 7 §2 (όπως αναφέρεται στο ΦΕΚ 211-Α-24-12-2019). Η όλο και αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου έχει διαμορφώσει μια ειδική κατηγορία παραβίασης δικαιωμάτων του ατόμου το επονομαζόμενο ‘Sextortion’, το οποίο αναφέρεται στον σεξουαλικό εκβιασμό και εξαναγκασμό των θυμάτων μέσω Internet (Sextortion scam: Η ΕΛ.ΑΣ. προειδοποιεί για νέα απάτη, 2020). Η συνήθης περίπτωση είναι οι θύτες μέσω ψεύτικων λογαριασμών στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης να πλησιάζουν τα θύματα τους, με την πλειοψηφία τους να είναι ανήλικοι, πείθοντας τα να προβούν σε σεξουαλικές πράξεις μέσω καμερών και στην συνέχεια να εκβιάζονται με αυτό το υλικό. Τα αισθήματα που συνοδεύουν αυτόν τον εκβιασμό είναι η ντροπή, η ενοχή και ο φόβος ενώ δεν είναι λίγες και οι περιπτώσεις που το άτομο οδηγείται στην αυτοκτονία. Μια χαρακτηριστική υπόθεση Sextortion είναι μιας 17χρονης μαθήτριας, η οποία εκβιαζόταν από τους συμμαθητές της (Η απάτη Sextortion : «Στείλε βίντεο ή ανεβάζω τις γυμνές σου φωτογραφίες, 2020). Η νεαρή κοπέλα έφτιασε πολύ κοντά στην αυτοκτονία. Είναι σαφής η

παραβίαση περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων (Άρθρο 9Α §1), η καταπάτηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (Άρθρο 7 §2) και της παραβίασης του θεμελιώδους δικαιώματος για ελευθερία (Άρθρο 25 §2), (όπως αναφέρονται στο ΦΕΚ 211-Α-24-12-2019).

Μια τελευταία αλλά όχι λιγότερο σημαντική παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος είναι η καταπάτηση του δικαιώματος για ανάπτυξη της προσωπικότητας (Άρθρο 5, όπως αναφέρονται στο ΦΕΚ 211-Α-24-12-2019). Ως παράδειγμα καταπάτησης αυτού του δικαιώματος αναφέρεται το, αμφιταλαντευόμενο για την κοινή γνώμη, δικαίωμα στην άμβλωση (Άμβλωση : Η Ιστορία Ενός Δικαιώματος Για Το Σώμα Της Γυναίκας, 2017). Το δικαίωμα της γυναίκας να τερματίσει μη ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη έχει αμφισβητηθεί, αρθεί και εξοβελιστεί ανά περιόδους (Κουτσοδημητροπούλου & Αθανασιάδου, 2001). Σύμφωνα με τις συγγραφείς, το κυριότερο επιχείρημα των αρνητών των άμβλώσεων ή εκτρώσεων, αφορά το έμβryo και το δικαίωμα του στην ζωή. Παρόλα αυτά, με την νομοθετική άρνηση των άμβλώσεων ή εκτρώσεων είναι πιθανό η γυναίκα να αναζητήσει τρόπους παράνομους που θα θέσουν σε κίνδυνο την ζωή της (Σωτηριάδης, 2007). Εκτός αυτού του σημαντικού σημείου, τίθεται κι το πολύ σημαντικό ζήτημα της παραβίασης της ανάπτυξης της προσωπικότητας της γυναίκας με τρόπο συμβατό στις αντιλήψεις που έχει για τον εαυτό της. Το να απαγορεύεται η άμβλωση για τις γυναίκες είναι σαν να υπάρχουν συγκεκριμένες προσδοκίες για την εικόνα, τις δυνατότητες και το ρόλο που φέρει στην κοινωνία. Τέλος, καθίσταται ένας αναπαραγωγικός έλεγχος τόσο από την πλευρά του νόμου όσο και από την πλευρά του ίδιου του συζύγου (Η Ασφαλής Άμβλωση ως Δικαίωμα, 2020).

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, είναι πολύ σημαντικό να αφοσιώνεται κανείς τόσο στην ιστορία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων όσο και στο τι μέλλει γενέσθαι. Οι κοινωνίες και πολίτες συνμεταβάλλονται, και όσο αλλάζουν τόσο υπάρχει ανάγκη να αμφισβητηθεί η παρούσα νομοθεσία και με σκοπό την βελτίωση της. Στόχος του τελευταίου αυτού κεφαλαίου δεν υπήρξε η ανάδειξη των ποινών των θυτών, όμως η έκβαση των περιπτώσεων δείχνει ότι σήμερα έχουν εγκολπωθεί σε μεγάλο βαθμό πίσω στη κοινωνία. Το αν θα πρέπει να υπάρξει μεγαλύτερη έμφαση στην πρόληψη ή στην ποινή δεν αφορά άμεσα τη θεματική του παρόντος εγχειρήματος. Παρόλα αυτά, έχει γίνει καταφανές πως η παραβίαση της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειας του ατόμου είναι ακόμη παρούσα και ελλοχεύει ένας διαρκής κίνδυνος σφετερισμού της.

Βιβλιογραφία

- Αθανασόπουλος, Γ., Κ. (2002). *Η ηθική φύση και η ελευθερία του ατόμου*. Αθήνα: Τυπόθητω.
- Ακριβοπούλου, Χ., Ανθόπουλος, Χ. (2015). *Εισαγωγή στο διοικητικό δίκαιο*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.pdf>
- Αντωνιάδου, Α. (2017). Άμβλωση : Η Ιστορία Ενός Δικαιώματος Για Το Σώμα Της Γυναίκας. Retrieved 2 December, 2020, from <https://powerpolitics.eu/%CE%AC%CE%BC%CE%B2%CE%BB%CF%89%CF%83%CE%B7-%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%B9/>
- Αστικός Κώδικας της Ελλάδος, Προεδρικό Διάταγμα 456/1984. Retrieved from <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/astikos-kodikas>
- Αυγέλης, Ν. (2016). *Εισαγωγή στην Φιλοσοφία* (Α. Κουτσούρης Ed.). Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
- Ball, H. (2011). *Genocide: A Reference Handbook. Contemporary World Issues*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO. ISBN 978-1-59884-488-7.
- Βιόπουλος, Π. (2019). Κατάχρηση εξουσίας–διαδικασίας στο διοικητικό δίκαιο. *Pro Justitia: Ηλεκτρονική Επετηρίδα Νομικής Σχολής ΑΠΘ*, 2, 312-321
- Βενιζέλος, Ε. (2002). *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*. Αθήνα: Βενιζέλος, Ευ. (2002). Το αναθεωρητικό κεκτημένο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας
- Black History Month essay: The Importance of Civil Rights Organizations Today and in the Future: "Collective Work and Responsibility: The Importance of Civil Rights Organizations Today and in the Future" (2011). In *The Journal News*. White Plains, N.Y: Gannett Co., Inc.
- Βοσνιάδου, Σ. (2007). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία* (1st ed.). Αθήνα: Gutenberg
- Cervone, D., & Pervin, L., A. . (2008). *Θεωρίες προσωπικότητας – Έρευνα και Εφαρμογές* (Α. Αλεξανδροπούλου, & Κομπορόσος, Β., Trans. 10th ed.). Αθήνα: Guternberg
- Darwin, C. (1859). *The origin of species and the Descent of Man*. New York: The Modern Library.
- Δημητρίου, Σ. (2014). Έννοια και εξέλιξη του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο (Μεταπτυχιακή Εργασία στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη. Retrieved from

<http://ikee.lib.auth.gr/record/286789?ln=el>

Δίκη Γιακουμάκη: «Αστεία όσα κάναμε στον Βαγγέλη» υποστήριξαν οι κατηγορούμενοι.

(2019). Retrieved 2 January, 2021, from

[https://www.cnn.gr/ellada/story/182182/diki-giakoymaki-](https://www.cnn.gr/ellada/story/182182/diki-giakoymaki-asteia-osa-kaname-ston-vaggeli-ypostirixan-oi-katigoroymenoi)

[asteia-osa-kaname-ston-vaggeli-ypostirixan-oi-katigoroymenoi](https://www.cnn.gr/ellada/story/182182/diki-giakoymaki-asteia-osa-kaname-ston-vaggeli-ypostirixan-oi-katigoroymenoi)

Δουζίνας, Κ. (2006). *Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δούση, Ε., & Ναβροζίδης, Π. (2004). Η Αφρικανική Ένωση: μια νέα ευκαιρία για την αφρικανική ήπειρο ή ένα ακόμη αποτυχημένο πείραμα. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 23(1), 138-164.

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ατόμου (1990). Strasbourg: Council of Europe.

Gören, Z. (2016). Status activus. *Izmir Barosu Dergisi*, 81(1), 292-324

Ignatieff, M. (2011). *Human rights as politics and idolatry*. Princeton University Press.

Ishay, M. (2008). *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press. Retrieved January 9, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctv1xxscm>

Ιστορία του Ο.Η.Ε. Retrieved 21 February, 2021, from

<https://unric.org/el/%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%b9%ce%b1/>

FRA - Promoting and protecting your fundamental rights across the EU. (2007). Retrieved 17 March, 2021, from <https://fra.europa.eu/en>

Fryer, M. Z. (2014). The fracturing of Rousseau's social contract. Colorado State University, United States. Retrieved from <https://www.proquest.com/docview/1614952416?pq-origsite=summon>

Καρακώστας, Κ., Ι. (2012). Το δίκαιο της προσωπικότητας. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Καραλή, Ε., Τραχανά, Β., & Τσουντας, Κ. . (2001). *Η συνταγματική προστασία των Ατομικών Δικαιωμάτων στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. (Πτυχιακή Εργασία), ΤΕΙ Καλαμάτας, Καλαμάτα. Retrieved from <http://nestor.teipel.gr/xmlui/>

Karel Vasak, "Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights", UNESCO Courier 30:11, Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, November 1977. Fulltext available online via: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048063>

Καπότας, Κ. (2014). Τα ατομικά δικαιώματα και ο νομικός θετικισμός. (Μεταπτυχιακή Εργασία), Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

Kirste, S. (2019). The Formal and Substantive Core of Human Rights. *Humanities and Rights Global Network Journal*, 1(1), 21-59.

- Κιουπκιολής, Α., 2015. *Φιλοσοφίες της ελευθερίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/11419/4810>
- Κολυμπιανάκη, Ε., & Τσαντζάλη, Ε. (2020). Η Ασφαλής Άμβλωση ως Δικαίωμα. Retrieved from <https://www.helmsic.gr/blog/2020/11/08/safeabortion/>
- Κουτσοδημητροπούλου, Ε., & Αθανασιάδου, Μ. (2001). *Το δικαίωμα στη ζωή*. (Πτυχιακή Εργασία), Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καλαμάτας, Καλαμάτα.
- Λαγκανή, Α., Σ. (2015). Η προστασία των δημοκρατικών θεσμών, των δικαιωμάτων του παιδιού και της γυναίκας στα πλαίσια της Αφρικανικής Ένωσης : Αντιμετωπίζουν σήμερα τα κείμενα προστασίας των δικαιωμάτων της Αφρικανικής Ένωσης την πραγματικότητα στην Αφρική; (Μεταπτυχιακή Εργασία), Πανεπιστήμιο Αιγαίου Μυτιλήνη Retrieved from <http://hdl.handle.net/11610/12342>
- Luchetti, C. (2019). Introduction: Philosophy and the Future. *Axiomathes*, 29(1), 1-4. <https://doi.org/10.1007/s10516-018-9405-3>
- Mellon, R. (2010). *Κλινική Ψυχομετρία*. (Χ. Ξενάκη Ed.). Αθήνα: Πεδίο.
- Mirandola, J., P., D. . (2014). *Λόγος περί αξιοπρέπειας του ανθρώπου*. (Φ. Αμπάτζογλου, Trans.). Αθήνα: Άγρα.
- Μπίλια, Φ. (2018). Δικαιώματα στην προσωπικότητα & ατομικά δικαιώματα (Πτυχιακή εργασία), Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής - Πανεπιστημιούπολη Αρχαίου Ελαιώνα, Αθήνα Retrieved from <http://oceanis.lib2.uniwa.gr/xmlui/handle/123456789/4084>
- Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, 10 Δεκεμβρίου 1948. Ανακτήθηκε 13 Φεβρουαρίου, 2015, από <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>
- Olley, J. G. (2013). Definition of intellectual disability in criminal court cases. *Intellectual and developmental disabilities*, 51(2), 117-121.
- Πανταζής, Β., Α. (2015). Αντιρατσιστική εκπαίδευση. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Παπαπαύλου, Σ. (2010). Τα δικαιώματα των εργαζομένων (Πτυχιακή Εργασία), Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης, Κρήτη. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11713/5032>
- Ποινικός Κώδικας της Ελλάδας, Νόμος υπ' αριθμόν 4619/2019, Retrieved 23 March, 2021, from <https://www.e-nomothesia.gr/kat-kodik-es-nomothesias/nomos-4619-2019-phek-95a-11-6-2019.html>

- Pohanka, R. (2009). *Dokumente der Freiheit*. Wiesbaden: Marix Wissen.
- Sharples, R. W. (2002). [Post-Hellenistic Philosophy: A Study of Its Development from the Stoics to Origen, G. R. Boys-Stones]. *The Philosophical Review*, 111(4), 573-575. doi:10.2307/1556429
- Σπυρόπουλος, Φ. (2012), *Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο II: Θεμελιώδη δικαιώματα*. Γενικό Μέρος, Αθήνα: Θέμις
- Σταματής, Κ. Μ. (2007). Κριτική της Φιλελεύθερης Αντίληψης για την Ισότητα. *Αξιολογικά* (2), 65-94.
- Στέφανου, Σ. (2020). Sextortion scam: Η ΕΛ.ΑΣ. προειδοποιεί για νέα απάτη. Retrieved 2 March, 2021, from <https://www.cnn.gr/ellada/story/231487/sextortion-scam-h-el-as-proeidopoiei-gia-nea-apati>
- Σύνταγμα της Ελλάδος, ΦΕΚ Α' 211/ 24.12.2019. Retrieved from <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>
- Σωτηριάδης, Α. (2007). *Μοριακή, βιοχημική και γενετική διερεύνηση καθ'έξιν αποβολών* (Doctoral dissertation, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Σχολή Ιατρικής. Τμήμα Ιατρικής. Τομέας Χειρουργικός. Κλινική Μαιευτική Γυναικολογική Πανεπιστημιακού Γενικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων).
- Tishel, M. (2012). *Γνώση και Αγνωσία του Θεού κατά τη Διδασκαλία του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης*. (Πτυχιακή Εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκη
Retrieved from <http://ikee.lib.auth.gr/record/129503/files/tishel.pdf>
- Universal Declaration of Human Rights. (1948). Retrieved February 22, 2021, from <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>
- Φαντάκης, Μ. (2014). Δικαίωμα στη ζωή. (Πτυχιακή Εργασία), Τεχνολογικό και Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης Ηράκλειο. Retrieved from <https://apothesis.lib.hmu.gr/handle/20.500.12688/4744>
- Φισέκου, Ν. (2018). Δικαίωμα προστασίας προσωπικότητας- Ιδιωτικός Βίος και ΜΜΕ. (Πτυχιακή Εργασία), ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδος, Πύργος.
- Χοΐδου, Μ., Μηναΐδης, Ν., & Λιμπιτσιούνη, Σ. (2019). Σημεία αιχμής της κατάχρησης δικαιώματος στο αστικό δίκαιο με βάση τη σύγχρονη νομολογία. *Pro Justitia*, 2, 163-182.